

Kur'ân-ı Kerim'de Tercih İfade Eden Kavramlar Işığında “Tercihde Bulunma” Olgusunun Eğitici Yönleriyle Analizi

Dr. Ramazan GÜREL*

Öz: Davranışlarını olumlu veya olumsuz pek çok faktörün etkisi altında gerçekleştiren insan, hayatının hemen hemen her alanında birtakım tercihlerle yüz yüze gelmekte, özellikle olumsuz faktörlerin etkisine bağlı olarak kimi zaman tercihlerinde yanılabilmekte, doğan olumsuz sonuçlarla bir ömür mücadele etmek zorunda kalabilmektedir. Bu mücadele esnasında her şeyin üstesinden gelmeye gücünün yetmemesine bağlı olarak insan, kendisine yol gösterebilecek, ihtiyaçlarını giderebilecek her türlü rehber kapılarını açma ihtiyacı hisseder. Allah (c.c), insanlığın bu ihtiyacına ona kitaplar ve peygamberler göndermek suretiyle cevap vermiş, doğru tercihlerde bulunabilmenin yollarını göstermiş, yanlış tercih sahiplerinin kötü akibetlerini konu edinmiştir. Bu anlamda Kur'an-ı Kerim, hem yüce yaratıcının hem de insanların tercihlerini ele alarak Allah'ın (c.c) tercihine nail olmuş peygamberlerin ve seçkin insanların ayrıcalıklı konumlarını öne çıkarıp seçim ve tercihleriyle alakalı olarak muhataplarına örnek şahsiyet modelleri sunmuş, insanlığın ilk ve en önde gelen eğitimcileri olan peygamberlerin özel bir tercihle görevlendirildiklerini de ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Tercih, peygamberlik, eğitim, model şahsiyetler.

Referring Preferred Concepts Light of Quran “Making a Profile” Phenomenon Analysis of Aspects of Education

Abstract: Perform the behavior of people, under the influence of many factors positively or negatively, in almost every field of life choices must confront a number of. Especially due to the effect of risk factors such as he sometimes preferences, have to struggle a lifetime can remain negative consequences arising. During this fight, depending on people the power to overcome all things, to show him the way, feels the need to open the doors to whatever guidance may resolve the needs. Almighty God, human beings have answered this need by sending his books and the prophets, has made the wrong choice subject fate of bad owners. In this sense, the Koran, as well as the choice of people dedicated to studying the supreme creator of the prophets of God have been afforded the choice and selection of outstanding people remove the lead and preferences in relation to their counterparts in the privileged position of the sample presented models of personality, which is the first and foremost educators of mankind prophets also revealed a special preference instructed.

Keywords: Preference, prophecy, education, model figures.

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

Giriş

Tercihle bulunma olgusu, irade sahibi bir varlık olarak insanın, yaşamının her anında yüz yüze geldiği en temel gerçekliklerdendir. Bireyin, bütün unsurlarıyla nasıl bir yaşam tarzını benimseyeceği, çoğunlukla onun seçim ve tercihleriyle şekillenen yapıp etmeleriyle belirlenir. Kur'an-ı Kerim, tercihte bulunma olgusunu sadece insanla ve onun fiilleri ile sınırlı olarak ele almamış, Allah'ın (c.c) seçmesi ve tercihte bulunmasını da konu edinmiştir. Bunu yaparken zengin bir anlam örgüsüne sahip farklı kavramlardan oluşan bir terminolojiye yer vermiştir.

Genel anlamda eğitimin, özel anlamda da din eğitiminin amaçlarından biri, kişiye her yönüyle kendini tanıtabilmek, seçim ve tercihlerinde en doğruya yönelmesi hususunda ona rehberlik etmektir. Kur'an-ı Kerim, tercihte bulunma olgusuna kendi içinde yer verirken her şeyden önce bu olguyu eğitim amaçlı olarak ele almış, muhataplarına yaşantıları boyunca doğru tercihlerde bulunmanın yollarını ve kriterlerini göstermiş, seçim ve tercihlerde yapılacak hataların çoğu zaman geri dönüşü olmayan olumsuz sonuçlarını ortaya koymuştur. Ayrıca, Allah'ın (c.c) seçim ve tercihine mazhar olan örnek şahsiyetlerin seçkin özelliklerini ve ayrıcalıklı konumlarını beyan eden Kur'an-ı Kerim, seçim ve tercihleriyle ilgili insanlara örnek şahsiyet modelleri de sunmaktadır. Bu nedenle bu makalede Kur'an-ı Kerim'in, gerek Allah'ın (c.c) tercihte bulunması gerekse insanların tercihte bulunmaları ile alakalı kullandığı kavramlar ışığında tercihte bulunma olgusunu, ilgili ayetlerin bu konudaki rehberlik yönünü de öne çıkararak, eğitici yönleriyle ele alıp incelemeye çalışacağız.

A. Kur'an-ı Kerim'in Tercih İfade Etmede Kullandığı Kavramların Anlam Dünyası

Kur'an-ı Kerim, tercihte bulunma ile ilgili olarak aralarında bazı anlam farklılıkları bulunan çeşitli fiiller kullanır. Bunlar: إصطنع, إختار, إستحب ve إجتبي fiilleridir. Ayrıca, Arapçada "satın almak" anlamına gelen اشتري fiili de mecaz yoluyla tercih ifade eder tarzda kullanılmaktadır (Bk. Bakara, 16, 80, 175; Âl-i İmran, 177; Nisa, 44, 74). "Seçme ve tercihte bulunma" ortak anlamında birleşen bu fiiller arasında, taşıdıkları anlamlar yönünden bazı nüanslar vardır. Bunları ortaya koymak, makalemizin üzerine oturtulacağı temel olması yönüyle önem arz eder.

Sözlükte, "kederin ortadan kalkması, arı-duru olma, havanın açık ve bulutsuz olması, keskin soğuk"¹ gibi anlamlara gelen "sfv" (صفو) kökünden türeyen ve "bir şeyin en saf ve halis olan özünü almak, bir şeyi arı-duru kılmak"² şeklinde tarif edilen اصطنعي fiiline, "bir şeyin yaratılış bakımından en saf ve temiz olanını alıp seçmek" şeklinde de

¹ Cevheri, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd, es-Sihah: *Tacü'l-luğa ve sıhahü'l-arabiyye*, Beyrut, 2007, s. 646; Firuzabadi, Muhammed b. Yakup, *el-Kamusu'l-muhit*, Beyrut, 2008, s. 936.

² İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-arab*, Beyrut, 2007, V, 360-361.

mana verilmiştir.¹ Ayrıca bu kelime, hem yaratma hem de tercih etme ile bağlantılı olarak algılanmış ve “Allah’ın, kullarına özellikle de peygamberlerine yönelik olarak elçilerini mutlak bir saflık üzere yaratması, bu saf ve halis tabiatları sebebiyle onları tercih edip seçmesi” şeklinde de açıklanmıştır.²

“ Bir şeyi güzelce yapmak”³ anlamına gelen “sna” (صنع) kökünden türeyen اصطنع fiili de “bir kimseyi özel bir iş için seçip tercih etmek”⁴ olarak tarif edilmiştir.

Tercih ifade etmede kullanılan bir diğer Kur’anî kavram olan اجتبي fiili ise sözlükte, “toplamak, suyun havuzda toplanması”⁵ anlamına gelen “cbv” (جيو) kökünden gelmektedir. Arap dilinde ictibâ, “bir şeyi diğerlerinden ayırarak tamamıyla alıp dermektir ki ‘suyu cibâyet ettim, havuza derleyip topladım’ demek olan ‘cebeytü’l- mâe’ (جبيت الماء) teriminden alınmış olup ‘câbiye’ de (الجابية) havuz demektir.”⁶ Nitekim اجتبي fiili A’raf suresinin 203. ayetinde kök anlamı olan “derleyip toparlamak” manasında şu şekilde kullanılmıştır: “Onlara bir ayet getirmedeğin zaman, ‘Sen bir tane derleyip toparlasaydın ya! (لولا اجتبيتها) dediler. De ki: ‘Ben ancak Rabbim tarafından bana vahyolunana uyarım...’” Terim olarak ise اجتبي fiili genellikle, “kulun yaratılıştan Allah vergisi olarak kendisinde topladığı birtakım özelliklere göre Allah’ın (c.c) bir kimseye peygamberlik vazifesini veya ilahî feyzî tahsis etmesi, onu şerefli kılması, bu yolda beğenip tercih etmesi” olarak tanımlanmıştır.⁷

“Hayırlı olmak, seçkin, güvenilir, dünya malı, her şeyden üstün olma, seçme hakkı” gibi anlamlara gelen “hyr” (خير) kökünden türeyen اختار fiili ise “ bir şeyin en hayırlısını tercih etme veya bir şeyi hayırla seçme,⁸ seçim yapma, karar verip tercih etme”⁹ anlamlarında kullanılmaktadır.

¹ Firuzabadi, *el-Kamusu’l-muhit*, s. 936.

² Elmalılı, Muhammet Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, 1994, II, 347-348. Elmalılı (ö. 1937), Allah’ın (c.c) peygamberlerini tercihinin bir ifadesi olan “istıfa” faaliyetinin, sadece onların seçimiyle sınırlı olarak algılanmasının yanlışlığını gündeme getirerek bütün canlılar dünyasında Allah’ın (c.c) “Rablık” sıfatının gereği olarak bir tekâmül (gelişme) ve istıfa (seleksiyon) bulunduğunu savunmuştur. Ona göre bu istıfa kanunu, Allah’ın (c.c) “Rab” oluşunun tanıklarından, ilim ve kudretinin, sonsuz rahmet ve inayetinın kanıtlarından birini teşkil eder. Buna göre “istıfa kanunu”, varlık düzeni içinde yer alan çeşitli varlıkların bir sıfatı olarak değil, Allah’ın (c.c) koymuş olduğu bir kanun, O’nun iradesinin eseri olan bir kuraldır (Bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 347-348).

³ Firuzabadi, *el-Kamusu’l-muhit*, s. 951.

⁴ İbn. Manzur, *Lisanü’l-arab*, V, 408.

⁵ Cevheri, *Sıhâh*, s. 158; İbn Manzur, *Lisanü’l-arab*, II, 23; Firuzabadi, *el-Kamusu’l-muhit*, s. 238.

⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, 267.

⁷ Râzi, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrettin, *Mefâtihu’l- ğayb (Tefsir-i Kebir)*, Beyrut, 2006, XX, 135.

⁸ Cevheri, *Sıhâh*, s. 351

⁹ İbn Manzur, *Lisânü’l-arab*, III, 261.

“Sevgi, muhabbet, dostluk, amaç, tohum, çekirdek, su kabarcığı”¹⁰ anlamlarına gelen “hbb” (حب) kökünden türeyen استحب fiili ise, “ sevmek, istemek, yapmaya gönüllü olmak, hoşlanıp güzel bulmak, tercih etmek (علي harfi ceriyle)” manalarına sahiptir.¹¹

“Bir şeyin geriye kalanı, kalıntı-döküntü, iz, haber, izinden gitmek, peşinden gidip tâbi olmak, büyük binek, diğer develerden ayırt etmek için devenin tırnağının yarılması ve karnına konulan işaret, ömrün kendisine bağlı olduğu ecel”¹² anlamlarını taşıyan “esr” (اثر) kökünden türeyen اثر fiili ise, “tercih etmek, öncelik vermek, yeğlemek, başkasını kendine tercih etmek, sevgisi ve meyli olmak”¹³ temel anlamlarını içermektedir.

Kök anlamları incelendiğinde seçme ve tercih etme fiillerine karşılık gelen Kur’anî kavramlar arasında hem vurguladıkları manalar hem de kullanım alanları açısından belli farkların olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.¹⁴ İlgili kelimelerin kökenleri ve kullanıldıkları yerler dikkate alındığında اصطفى fiilinde “temiz ve halis kılma, temiz olanı tercih etme”; اجتبي fiilinde “birçok olumlu özelliği taşıyanı seçip tercih etme”; اختار fiilinde “hayırlı olanı gözetme”; اصطنع fiilinde “özel bir tercih yapma”; استحب fiilinde “sevdiğini tercih etme”; اثر fiilinde ise “öncelik verdiği, önemseydiği şeyi tercih etme” anlamlarının daha belirgin ve ağırlıklı olduğu görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kur’an-ı Kerim’de mecaz yoluyla da tercihte bulunmayı ifade etmek üzere “اشترى” fiili çeşitli ayetlerde kullanılmaktadır. Bu kullanımların tamamı, insanların fiil ve tercihleriyle alakalı olup bu konu, makalemizin ilerleyen satırlarında ele alınacaktır.

Burada şu hususu da hatırlatmak gerekir: Makalemizin konusunu oluşturan ve Türkçede de sıklıkla kullanılan “tercih” kelimesi de aslen Arapça kökenli bir kelimedir. Bununla birlikte Kur’an-ı Kerim’in hiçbir ayetinde bu kelime yer almaz. Ayetlerde gerek Allah’ın (c.c) gerekse insanların tercihleri, daha farklı kelime ve kavramlar kullanılarak dile getirilmiştir. Bu durumu, ilgili kelime ve kavramları inceleyerek ortaya koymak makalemizin temel amacıdır.

B. Kur’an-ı Kerim’de Tercih İfade Eden Fiillerin Âyetlerdeki Kullanımı

Tercih ifade etmede Kur’an-ı Kerim’in kullandığı kavramların anlam dünyasının zenginliğini ortaya koyduktan sonra bu fiillerin geçtiği ayetler incelendiğinde şu şekilde

¹⁰ Firuzabadi, *el-Kamûsü'l-muhît*, s. 317; İbn. Manzur, *Lisânü'l-arab*, II, 283-286.

¹¹ İbn. Manzur, *Lisânü'l-arab*, II, 283-286.

¹² İbn. Manzur, *Lisânü'l-arab*, I, 76,77,78.

¹³ İbn. Manzur, *Lisânü'l-arab*, I, 76-78.

¹⁴ Gürkan, Salime Leyla, “Kur’an’a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları’nın Seçilmişliği Meselesi”, *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 2005, say. 13, s. 30.

bir kullanım tarzıyla karşılaşılr:

- 1.Yalnız Allah'ın (c.c) seçim ve tercihini ifade eden fiiller: اصطنع, اجتبي, اصطنعي,
2. Sadece insanların seçim ve tercihini ifade eden fiiller: استحب, اشترى,
3. Hem Allah'ın (c.c) hem de insanların tercihini ifade eden fiiller: اختار, اثر.

Bu kullanım tarzını, din eğitiminin bize sunduğu veriler ışığında ele alarak inceleyip ortaya koymaya çalışacağız.

1. Yalnız Allah'ın (c.c) Seçim ve Tercihlerini İfade Eden Kavramlar

Kur'an-ı Kerim yüce Allah'ı, yarattıkları üzerinde mutlak güç, irade, otorite ve tasarruf sahibi bir yaratıcı olarak tanıtır (En'am, 18, 61) ve irade sahibi bir yaratıcı olmasına bağlı olarak O'nun seçim ve tercihlerini konu edinir. Ayetlerde ilahi seçim, genellikle elçilik ve peygamberlik bağlamında insanlardan ve meleklerden bazılarının görevlendirilmesi ya da birtakım salih kulların belli özelliklerinden dolayı Allah'a (c.c) yakınlaştırılmaları biçiminde ortaya konulmaktadır.¹⁵ Genel çerçeve bu olmakla birlikte yalnızca yüce Allah'ın seçim ve tercihini ifade eden اصطنع, اجتبي, اصطنعي fiillerinin, ilgili ayetlerde farklı kullanımları da dikkat çeker. Bu kullanımların eğitici yönlerini öne çıkarmak, yüce yaratıcıyı seçim ve tercihleriyle tanıyıp tanıtmak açısından önemlidir.

1.1. اصطنعي Fiilinin Kullanımı

Ayetlerde اصطنعي fiili, yüce Allah'ın elçi seçimiyle bağlantılı olarak meleklerden elçi seçmesi ve insanlardan elçi seçmesi şeklinde iki türlü tercihini ifade etmede kullanılır:

1.1.1. Allah'ın (c.c), Melekleri Elçi Olarak Tercih Etmesi: Yüce Allah'ın meleklerden bazılarını seçip elçi olarak tercih ettiğini Kur'an-ı Kerim şöyle belirtir: “Onlar, Allah'ı (c.c) gereği gibi takdir etmediler. Şüphesiz Allah (c.c) çok kuvvetlidir, çok üstündür. Allah (c.c), meleklerden de insanlardan da elçiler seçer. Şüphesiz Allah (c.c) işitendir, görendir.” (Hac, 74-75). Tefsirlerde bu ayetin nüzul sebebi olarak, Mekke müşriklerinden Velid b. Muğire'nin, Sâd suresi 8. ayette ifadesini bulan, “Kur'an aramızdan gele gele Muhammet'e mi geldi?” sözü zikredilir.¹⁶ Bu ayetlerden, meleklerin yüce Allah'ın seçimi ve tercihiyle elçilik vazifesiyle görevlendirildikleri anlaşılabilir ve bu durum اصطنعي fiiliyle ifade edilmektedir.

Peki, bu elçilik görevi hangi tarzda olup neleri ihtiva etmektedir? Kur'an-ı Kerim'in beyanlarından anlaşıldığı üzere yüce Allah, melekleri elçi olarak tercih ederken onları

¹⁵ Gürkan, “Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi”, s. 27.

¹⁶ Razi, *Mefâtihu'l-ğayb*, XVI, 371; Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. El-Ensârî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire, 2008, XVI, 154; İbnü'l Cevzi, Ebu'l- Ferec Cemalettin Abdurrahman, *Zâdü'l- Mesir fi İlmî't-Tefsir*, Beyrut, 1978, V, 453.

“peygamber” anlamında bir elçi olarak seçmemektedir. Çünkü melekler, kötü ile iyi arasında tercih yapma imkânına sahip değillerdir. Bu manada peygamber anlamında elçi ile meleklerin elçiliği başka başka şeyler olup bu elçiliklerin alanı ve niteliği farklıdır.¹⁷ Meleklerin elçilik görevini üstlenmeleri iki boyutludur: a) İnsanları doğru yola iletmek için seçilmiş olan peygamberlere Allah’ın (c.c) buyruklarını iletme (Şuara, 191-194; Şura, 51; Hakka, 40; Tekvir, 19-20 vb.) ve bazı özel görevleri yerine getirmek. [ö/ Hz. Meryem ve Hz. İbrahim’e (a.s) çocuk müjdelemek, (Meryem, 16-21; Hud, 69-76; Hicr, 51-58; Ankebut, 31-32; Zariyât, 24-30) savaşlarda müminlere yardım etmek gibi (Âl-i İmran, 124-127; Enfal, 12-13)]. b) Kâinata işleyen yasaların bu işleyişinde Allah’ın (c.c) tercih ettiği elçiler olarak görev almak¹⁸ (Hud, 69-77; Ankebut, 31-34; Zariyat, 1-4; Naziât, 1-5).

Kanaatimizce yüce Allah’ın, melekleri elçi olarak seçip tercih etmesinin nedeni, meleklerin kendilerine emredilecek hususları kusursuzca ve karşı gelmeden yerine getirecek bir şekilde yaratılmış olmalarıdır. Bu husus, cehennemde görevlendirilmek üzere yüce Allah tarafından tercih edilip vazifeleri belirlenmiş olan melekleri anlatan bir ayette şöyle dile getirilir: “... O ateşin başında acımasız, sert, güçlü, Allah’ın kendilerine emrettiğine karşı gelmeyen, kendilerine emredilene yerine getiren melekler vardır.” (Tahrim, 6). Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de, vahyi Hz. Peygamber’e (s.a.v) iletmekle görevlendirilmiş olan Cebrail’in (a.s) “şerefli bir elçi” olarak tanıtılması (Hakka, 40), meleklerin seçkin yaratılış hususiyetlerini gösteren bir başka delildir. Bu noktada yüce Allah’ın melekleri elçi olarak tercih etmesinin *اصطنفي* fiili ile ifade edilmesi daha bir anlam kazanmaktadır. Daha önce de açıkladığımız gibi “bir şeyin yaratılış olarak en saf ve temiz olanını tercih etmeyi”¹⁹ ifade eden bu fiil, meleklerin saf ve temiz yaratılışlarına bağlı olarak yüce Allah tarafından elçi seçilmelerini ortaya koyacak en uygun fiil olarak görünmektedir. Buna ek olarak meleklerin, yüce Allah tarafından elçi olarak tercih edilmelerinin, Kur’an-ı Kerim’in de zaman zaman gündeme getirdiği ve şiddetle tenkit ettiği, meleklerin müşrikler tarafından Allah’ın çocukları/kızları olarak kabul edilmeleri düşüncesine (Nahl, 57; Enbiya, 26) reddiye olmaya yönelik bir yönünün de olabileceğini unutmamak gerekir. Zira yüce Allah, melekleri elçi olarak tercih etmekle bazen müşrikler tarafından Allah’ın çocuğu/kızı olma payesiyle (!) saygı görebilen bu varlıkların gerçek konumunun ne olduğunu göstermiş olmaktadır. Buna göre Allah’ın çocukları/kızları olarak kabul edilen melekler, sadece Allah’ın (c.c) seçilmiş elçileridir. Bu seçim ve tercih yalnız Allah’a (c.c) aittir.²⁰ Bu husus meleklerin, Allah’ın çocukları olamayacağını gösterdiği gibi gerçek ilahın tercihlerinin sebeplerinden bir kısmını da ortaya koymaktadır.

Melekler, önemli görevleri deruhte etmek üzere kusursuz yaratılış özellikleri de

¹⁷ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, İstanbul, 2004, XIII, 159.

¹⁸ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 2001, VI, 51.

¹⁹ Firuzabadi, *el-Kâmûsu’l-muhît*, s. 936.

²⁰ Mevdudi, Ebu’l Ala, *Tefhîmü’l- Kur’an*, İstanbul, 2000, III, 355.

dikkate alınarak seçilip tercih edilmiş varlıklardır. Din eğitimi açısından bu tercihin ayrı bir önemi vardır. İhvan-ı Safa ve Rağib el-İsfahani'ye göre, insanların eğitiminde yüce Allah iki gruba sorumluluk yüklemiştir. Buna göre, anne-baba, öğretmen gibi cismani varlıklar birinci grubu; meleklerden oluşan ruhani varlıklar da ikinci grubu oluşturur. Bunların tümü insanın yetiştirilmesi ve terbiyesiyle ilgili görevleri yerine getirir.²¹ Kur'an-ı Kerim'in ifadelerine göre, peygamberlere vahyi getiren melek olan Cebrail'in (a.s) (Bakara, 97; Şuara, 194) aynı zamanda eğiticilik vasfının da olduğu görülür. O, Allah'tan (c.c) aldığı vahyi peygamberlere getirir, dolayısıyla onların terbiyesinde yardımcıdır. Şu halde Cebrail, (a.s.) Allah (c.c) ile peygamberler arasında hem bir elçi hem de Allah (c.c) adına onları eğiten bir eğitici olup Hz. Peygamber'e (s.a.v) ve diğer peygamberlere öğretmenlik yapmış, onları eğitmiş ve onlara ne yapacaklarını uygulamalı olarak göstermiştir.²² Ayrıca Hz. Meryem'e Hz. İsa'yı (a.s) bahşetmek üzere gönderilen elçi melek olan Cebrail'in, (a.s) kötü bir iş yapmak istemeyen Hz. Meryem'i Allah'ın (c.c) hükmüne razı etmesini anlatan Kuranî pasajlar (Meryem, 16-21); Hz. İbrahim (a.s) ve eşi Hz. Sare'ye oğulları Hz. İshak'ı (a.s) müjdelemek için gelen meleklerin onları ikna etme çabaları ve Allah'a (c.c) güvenmelerini sağlayarak onlara tevekkül eğitimi vermeleri (Hud, 70-73; Zariyat, 28-30) Kur'an-ı Kerim'de meleklerin peygamberleri ve Hz. Meryem gibi özel olarak seçilmiş kişileri eğitmesine örnek olarak gösterilebilecek çarpıcı diyaloglardır. Bütün bu hususlar meleklerin, hem peygamberlerin hem de diğer insanların eğitiminde önemli görevler üstlendiklerini, bu görevlerin yaratılışlarındaki üstün ve saf vasıflardan dolayı yüce Allah'ın seçim ve tercihiyle onlara verildiğini ortaya koymaktadır. Bu anlatım tarzıyla günümüz din eğitimcilerine verilen mesaj şudur: "Önemli görev ve sorumlulukların paylaşılmasında çok dikkatli olmak gerekir. Verilen vazifenin sorumluluğu altında ezilmeyecek, sağlam ve temiz karakterli bireyleri yetiştirebilmek hem genel eğitimde hem de din eğitiminde öncelikli hedef olmalıdır."

1.1.2. Allah'ın (c.c), İnsanları Elçi (Peygamber) Olarak Tercih Etmesi: İnsanlık kadar köklü olan peygamberlik kurumu, yüce Allah'ın kullarıyla başlattığı iletişiminin ana unsurlarından biri olup insanoğlunun eğitilmesi faaliyetinde önemli bir konumdadır. Yüce Allah'ın peygamber seçmeye yönelik iradesiyle ilişkili olarak Kur'an'ı Kerim'de yer alan kavramlardan olan *اصطفي* fiili, Hz. İbrahim (Bakara, 130; Sâd, 45-47, *مصطفي* kalıbında), Hz. Musa (A'raf, 144), Hz. İshak ve Hz. Yakup'un (Sâd, 45-47, *مصطفي* kalıbında) peygamber olarak tercih edilmeleri hakkında kullanılır. Kök anlamıyla bağlantılı olarak "yaratılış yönüyle en saf ve temiz olanı tercih etmek" anlamını içeren bu fiilin sadece adı geçen peygamberler için kullanılmış olması elbette diğer peygamberler için bir eksiklik ifade etmez. Ancak Kur'an-ı Kerim'de

²¹ İhvanu's-Safâ, *Resâil-u İhvâni's- Safâ ve Hullâni'l- Vefâ*, (nşr. Butrus el-Bustânî), Beyrut, ts., III, 480; Rağib el- İsfehânî, Ebu'l Kasım el- Hüseyin b. Muhammet, *Tafsili'n-neş'eteyn, ve tahsilü's- saa'deteyn*, Mısır, (H. 1323), s. 17.

²² Bayraktar, Mehmet Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul, 2007, s. 102; Aydın, M. Şevki, "İslam Geleneğinde Öğretmenlik", *EÜİFD*, Kayseri, 2011, sy. 11, s. 59-74.

öne çıkarılan bazı özellikleri, bu peygamberlerin tercih edilmesinde *اصطفي* fiilinin kullanılmasını daha anlamlı kılmaktadır. Bu fiilin kullanıldığı ayetlerde Hz. İbrahim (a.s) için Allah'a (c.c) teslimiyet (Bakara, 130); yine Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakup için kuvvetli ve basiret sahibi olma, (gönül gözünün açık olması) sürekli ahireti düşünen ihlâslı kullar olma; (Sâd, 45-47) Hz. Musa (a.s) için ise, Allah'ın (c.c) kendisine verdiği ayetler ve Allah'ın onunla bizzat konuşması (A'raf, 144) özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Bu özellikler, *اصطفي* fiilinin kök anlamı olan "saf ve temiz yaratılışlı olanı, samimi ve iyi niyetli olanı tercih etme" anlamının içeriğini oluşturan öğelerin bir kısmını haber vermekte, yüce Allah'ın peygamberleri tercih ederken dikkate aldığı niteliklerden bazılarını bize tanıtılmaktadır.

Yüce yaratıcı, peygamberlik kurumunun üyelerini insanlar arasından tercih etmiş ve seçtiklerini peygamberlik makamına layık görmüştür. Ne var ki insanoglu, kendi cinsinden bir varlığın onu eğitmek üzere peygamber olarak gönderilmesini yadırgamış ve eleştirmiştir. Kur'an-ı Kerim bu tavrı şöyle ortaya koyar: "*Zaten kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların ona inanmalarını sırf, 'Allah, peygamber olarak bir insan mı gönderdi?' demeleri engellemiştir.*" (İsra, 94); "*Kâfirler bir de şöyle dediler: 'Bu ne biçim peygamber? Bizler gibi yemek yiyor, çarşılarında dolaşılıyor. Ona bir melek indirilseydi de kendisiyle birlikte o da uyarıcı olsaydı ya.'*" (Furkan, 7). Bu ayetlerde dile getirilen iddialara cevap sadedinde yüce Allah, insanogluna kendi cinsinden bir peygamber göndermesinin gerekçesini şöyle belirtir: "*Eğer yeryüzünde yerleşmiş, gezip dolaşanlar melekler olsaydı elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik.*" (İsra, 95); "*Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de yemek yerler, çarşılarında gezerlerdi. Biz, birbirinizle sizi imtihan ediyoruz. Bakalım sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi görmektedir.*" (Furkan, 20).

Bu ayetler tahlil edildiğinde peygamberlerin insanlardan seçilmesinin nedenleri olarak, "yeryüzünü mesken edinenlerin insanlar olması, imtihan edilme ve sabır duygusunun denenmesine" vurgu yapıldığı görülür. Bu hususlar, yüce Allah'ın peygamberlerini seçip tercih ederken hangi noktalardan hareket ettiğini, O'nun tercihinin arkasında duran etkenleri gösterir mahiyettedir. Böylece, "peygamberler neden insanlardan seçiliyor?" sorusunun cevabı verilmiş olmaktadır. Konuyla ilgili diğer bir husus da insanlar içinden tercih edilen peygamberlerin kim olacağı meselesidir. Yüce Allah bu konuya da açıklık getirir: "*Onlara bir ayet geldiğinde, 'Allah'ın peygamberlerine verilenin benzeri bize verilmedikçe kesinlikle inanmayacağız.' dediler. Hâlbuki Allah (c.c), peygamberliğini kime vereceğini en iyi bilendir...*" (En'am, 124); "*Rabbin dilediğini yaratır ve (peygamber olarak) seçer. İnsanların bu hususta bir seçme hakkı yoktur. Allah (c.c), onların ortak koştuklarından uzaktır.*" (Kasas, 68). Bu ayetler, peygamberlik görevini kimin yükleneceğinin tercihinin tamamen Allah'a (c.c) ait olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda En'am 124 ve Kasas 68'e göre öne çıkan hususlar, seçimi ancak seçme özelliklerine sahip olanların yapabileceği ve seçilenlerin nitelikli, ehliyet ve liyâkât

sahibi olması gerektiğidir.²³ Bize göre yüce Allah'ın peygamber seçimi ve tercihinde hem seçilen şahısların yaratılıştan getirdikleri üstün vasıflar hem de Allah'ın (c.c) ihsanı bir aradadır. Zira peygamber olacak şahıslara sahip oldukları üstün vasıflar yine Allah'ın (c.c) bir lütfu olarak verilmiştir. Böylece nübüvvet vazifesi iki yönü olan ilahi bir bahşetme olarak karşımıza çıkmakta, bir yönüyle vehbî, (Allah'ın tercihi ve lütfu) bir yönüyle kesbî (peygamberin kabiliyet ve kapasitesini kullanması anlamında) olarak adlandırılabilir.²⁴

İnsan, yaratılışı itibarıyla başkalarının yardımına, öğrenmeye ve eğitim görmeye muhtaç bir şekilde yaratılmıştır. Fitraten sahip olduğu bazı özellik ve kabiliyetlere rağmen ona şekil veren eğitim-öğretimdir. Bu amacı gerçekleştirmek için bir öğretmen ve kılavuza ihtiyaç vardır.²⁵ Hiç şüphesiz insanlık için seçilmiş en mükemmel eğitimciler, karşılaşılan problemleri çözmeye en yetkin kişiler peygamberlerdir²⁶ (A'raf, 157). Dolayısıyla onların seçiminde yüce yaratıcının, yaratılış ve karakter itibarıyla en saf ve temiz olanlarını elçi olarak tercih etmesi, günümüzde peygamber vârisleri olarak eğitim-öğretim faaliyetini sürdürecektir olan eğitimcilerin yetiştirilmesinde dikkat edilmesi gereken Kur'anî prensiplerin ipuçlarını vermektedir. Peygamberleri insanlığın eğitimcileri ve öğretmenleri olarak kabul edersek - ki öyledir- ve onların seçkin, tercih edilmiş bireyler olduğu gerçeğinden hareket edersek, bundan eğitim ve öğretim faaliyetini yürütecek olan kimselerin, insanların en zekilerinden, en yeteneklilerinden ve en güçlü şahsiyete sahip olanlarından tercih edilmesi gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Eğitimde başarı ve kalite, ancak en zeki, en kabiliyetli ve en yeterli insanların öğretmen yapılmasıyla mümkün olabilir. Eğitimin başarı ve kalitesi bu tercihe bağlıdır ve bu durum günümüzde en büyük problemlerden biridir. Karakter ve yetenek açısından en üst seviyede olanlar eğitimde görev alırsa eğitim kalite kazanacak ve başarıya ulaşacaktır. Bu işte sorumlu-

²³ Bu ayetten hareketle Fahreddin er-Râzî (ö. 1210), elçilik statüsüne yönelik iki farklı görüşe yer verir: Bunlardan birincisine göre, nefisler ve ruhlar birbirine eşit ve denk oldukları için veya öyle yaratıldıkları için nübüvvet ve risâlet makamı Allah'ın bir şerefliendirmesi ve lütfu neticesinde ortaya çıkmaktadır. İkinci görüşe göre ise insanların ruhları cevher ve mahiyet bakımından aynı olmayıp bir bölümü ilâhî nurlarla aydınlanmış, yüce ve hayırlı iken, diğer bir bölümü bedenî şeylere yönelen, adi ve karmaşık bir tabiata sahiptir. Dolayısıyla bir insanın ruhu, birinci kısımdan olmadığı sürece peygamberlik vazifesini üstlenebilme bağlamında vahyi ve risâleti kabule uygun değildir. Buna paralel olarak peygamberler, gerek cismanî gerekse ruhanî yönden diğer insanlardan farklıdır. Bk. Razi, *Mefatihü'l-ğayb*, VIII, 31. Benzeri anlayışlar için bk. İbn. Haldun, *Mukaddime*, (trc. Süleyman Uludağ) İstanbul, 2004, I, 371-372; İhvan-ı Safa, *Risâlet-ü İhvanî's-Safa ve Hullamî'l-Vefa*, IV, 129-130; Mevlana, Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul, 2001, II, 507.

²⁴ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (trc. Alparslan Açıkgenç), Ankara, 1987, s. 196-197.

²⁵ Farabi, Ebu Nasr Muhammet, *es-Siyasetü'l- medeniyye*, (trc. Mehmet Aydın, Abdülkadir Şener, Rahmi Ayas), İstanbul, 1980, s. 43.

²⁶ Bu dünya hayatını bir zindana, bir efsun sandığına benzeten Mevlana (ö. 1273), insanları buradan kurtaracak olanların ancak peygamberler olduğunu vurgulayarak şöyle der: "Peygamberlerden başka kim kurtarabilir halkı efsun sandığından?" İnsan, tutsak olduğu bu sandıktan kurtulup hürriyetine kavuşmayı kölelik prangasının ayağından sökülüp atılmasını, âzâd edilmeyi istiyorsa, vazifeleri insanları eğiterek hakka ulaştırmak olan peygamberlerin davetine icabet etmek zorundadır. Bk. Mevlana, *Mesnevi*, VI, 677.

luk sahibi olanlar, titiz bir seçim ve tercih ile eğitimin sorunlarından bir kısmını çözmüş olacaktırlar.²⁷

1.1.3. Allah'ın (c.c), Peygamberler Dışında Bazı İnsanları Tercih Etmesi: اصطنعي fiili, yüce Allah'ın iradesiyle bağlantılı olarak O'nun peygamberler dışındaki bazı kullarını tercih etmesini ifade etmek üzere de kullanılır. Bu hususta Kur'an'ı Kerim'de Hz. Meryem, Talut İbrahim ve İmran aileleri söz konusu edilir. Yüce Allah, bu şahısların kendi katındaki seçkin konumlarını ortaya koymuş ve sahip oldukları birtakım özelliklerle onları tercih etmiştir. Bu şahısların ilahi tercihe mazhar olmalarını sağlayan özelliklerini ortaya koymak, günümüz din eğitimcilerine model şahsiyetler yetiştirme konusunda birtakım veriler sunması yönüyle de önem arz eder.

Ayetlerde üstün nitelikleri sebebiyle yüceltilen, iffet ve itaat örneği bir şahsiyet olarak gösterilen Hz. Meryem, bu üstün vasıflarıyla yüce Allah'ın seçkin kulları arasındaki haklı yerini almıştır. Bu durum Kur'an'ı Kerim'de şöyle vurgulanır: “*Bir vakit melekler, 'Ey Meryem! Allah seni seçti ve tertemiz kıldı. Seni bütün dünya kadınlarının üstünde bir konuma çıkardı.*” (Âl-i İmran, 42). Hz. Meryem'in seçkin bir kul olması kanaatimizce onun şu özellikleriyle doğrudan alakalıdır: a) Annesi Hz. Meryem'i doğurunca şeytanın etkisine karşı onu ve soyunu Allah'ın (c.c) himayesine emanet etmiştir (Âl-i İmran, 36). Onun bu davranışı Hz. Meryem'in, Allah (c.c) katındaki seçkin konumunun bir ön hazırlığı olmuştur. Bu durum aynı zamanda eğitimci konumunda bulunan annenin önemini göstermekte ve annenin Allah'a teslimiyet, duanın gücünü kullanma, çocuğunun manevî gelişimini önemseme, şeytanın onu etkileyebileceği kaygısını taşıma gibi hususların farkında olmasının gereğine de işaret eder. b) Hz. Meryem doğruluktan ayrılmayan bir şahsiyettir (Maide, 75). c) İffet ve namusun, takvanın sembolüdür (Meryem, 16-28; Enbiya, 91; Tahrim, 12). Taşındığı bu yüce vasıflarla ulaştığı noktanın Hz. Meryem'in şahsına bazı ikramları ve getirileri olmuştur. Özellikle manevi olarak da elde ettiği seçkin konumu ve makamıyla Kur'an-ı Kerim'de ayrıca anılmış, iman edenlere Firavun'un eşiyle birlikte örnek model olarak gösterilmiş, Allah (c.c) katındaki farklı konumuna ışık tutulmuştur (Tahrim, 12). Kur'an-ı Kerim'de Hz. Meryem'in ta doğumundan başlatılan hayat serüveni, özellikle kız çocuklarına verilecek eğitim hususunda anne-babalar ve din eğitimcileri için değerli bir kaynak niteliğindedir.²⁸ Tıpkı Hz. Meryem gibi yüce Allah'ın tercihine nail olabilecek kız evlatlar yetiştirebilmek her dönem için olduğu gibi günümüz için de mümkün olabilmelidir. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu esaslara dikkatli bir şekilde bağlı kalınması, Hz. Meryem gibi üstün şahsiyetli bireyler yetiştirmenin önündeki engelleri kaldıracaktır.

Kur'an-ı Kerim, insanın eğitilmesine öncelik verdiği için örnek ve model şahsi-

²⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, IV, 59.

²⁸ Geniş bilgi için bk. Kasapoğlu, Abdurrahman, “Kur'an'a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı –Kız Çocuklarına Karşı Tutumlar-”, *FÜİFD*, 2005, 10/1, s. 89-92.

yetlerden söz ettiği gibi onu yetiştiren ilk ve en önemli kurum olması nedeniyle örnek ve model ailelerden de söz eder. Âl-i İmran suresinin 33 ve 34. ayetleri şu şekildedir: “Allah, birbirinden gelme bir nesil olarak Âdem’i, Nuh’u, İbrahim ve İmran ailelerini seçip âlemlere üstün kıldı...” Ayette iki ailenin yüce Allah tarafından seçilip tercih edildiği ve üstün kılındığı ifade edilmiş olup bu ailelerden biri de Hz. İbrahim’in (a.s) ailesidir. Bu ailenin ilahî tercihe nail oluşunun, “bir şeyin en saf ve temiz olanını seçmek” kök anlamına sahip اصطنفي fiiliyle dile getirilmesi, rastgele bir anlatım tarzı olmayıp İbrahim ailesini oluşturan her bireyin son derece üstün vasıflara ve tam bir yeterliliğe sahip olduğunu göstermektedir.²⁹ Bu nedenle yüce Allah, sahip oldukları seçkin özelliklerinden hareketle bütün fertleriyle İbrahim ailesini en güzel örnek kılmıştır (Mümteherine, 5-6). Böylece, ilahi iradenin “en iyiyi seçip tercih etmeye” verdiği önem de vurgulanmış olmakta, İbrahim ailesinin bütün bireyleriyle ürettiği değerlerin ve ortaya koyduğu dillere destan örnekliğin üzerinden bütün zamanların inananlarına kendilerinin de böyle model aileleri oluşturacak sağlam bireyleri yetiştirmeleri öğütlenmektedir.³⁰ Âl-i İmran 33’te ilahî tercihe uygun olmaya örnek gösterilen diğer aile, İmran ailesidir. Bu aileyi oluşturan bireylerin kimler olduğu hususunda farklı yaklaşımlar olup³¹ kanaatimizce şahısların isimlerinden çok temsil ettikleri tavır ve özellikleri, olaylar karşısındaki duruşları gibi noktalar eğitici yönüyle çok daha büyük önem arz eder. Bu nedenle ayetlerde Hz. Meryem’in annesinin (Hanne) Allah’a (c.c) olan teslimiyeti ve güveni, doğacak evladından Allah (c.c) için vazgeçip onu mabede adaması gibi durumların öne çıkarılması, hem daha eğitici bir anlatım olmuş hem de İmran ailesinin bireylerinin özelliklerini ortaya koyarak ilahî iradeyi onları tercih etmeye sevk eden âmillerden bir kısmını tanıtıcı nitelikte olmuştur. Yüce Allah’ın İbrahim ve İmran ailelerini seçip tercih etmesinin ve bu tercihin اصطنفي fiiliyle ifade edilmesinin din eğitime bakan yönünü şöyle değerlendirebiliriz: “Sadece kişiler değil aileler de seçilip üstün kılınabilmektedir. Bu durumda “aile” kavramı, asaleti, yetişmişliği, doğru eğitimin neticesini temsil etmektedir. Asaleti sağlam, yetişmiş ve doğru din eğitimi almış bireylerin oluşturduğu aileler, insanlık tarihine büyük hizmetler sunmuş, tarihe yön vermiş, tarihi zenginleştirmiş ve medeniyetin itici gücü olmuştur. Seçkin insan olmanın temelinde neslin, onun da temelinde ailenin olduğuna işaret eden bu ayetler, ailenin ve neslin önemini vurgulamakta, onlara verilecek din eğitiminin keyfiyetine ayrı bir titizlik gösterilmesinin gereğini hatırlatmaktadır.³²

Kur'an-ı Kerim’de İsrailoğulları’na hükümdar olma görevini ilahi tayinle üstlenen Talut³³ isimli bir şahıstan bahsedilir. Bu şahsın konumuzu ilgilendiren yönü, onun hü-

²⁹ İbrahim ailesinin özellikleri için bk. Gürel, Ramazan, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim (a.s)*, İstanbul, 2013, s. 128-141.

³⁰ İslamoğlu, Mustafa, “Aile: Vahdetin Çekirdeği”, *İslami Hayat Dergisi*, yıl. 1, sayı: 6, s. 8.

³¹ Bu yaklaşımlar için bk. Elmalılı, *Hak Dini Kurân Dili*, II, 356.

³² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, IV, 60.

³³ Talut hakkında geniş bilgi için bk. Kurt, Ali Osman, “Talut” md, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 552.

kümdar olmasında yüce Allah'ın tercihinin doğrudan etkili olması ve bu tercihin *اصطنفي* fiili ile dile getirilmesidir. Konuyla ilgili ayet şöyledir: “Onların peygamberi, toplumdun önde gelenlerine, ‘Muhakkak ki Allah, Talut’u size hükümdar olarak tayin etti.’ dedi. Onlar, ‘Biz hükümdarlığa ondan daha layık iken ve ona fazla bir servet de verilmemişken o nasıl bizim üzerimize hükümdar olabilir?’ dediler. Bunun üzerine peygamber, ‘Allah, onu sizden daha üstün kılmış, ona derin bilgi ve mükemmel bir beden bahşetmiştir. Allah, hükümranlığı istediğine verir, zira Allah, her şeyi kuşatan ve her şeyi bilendir.” (Bakara, 247). Ayette Talut’un İsrailoğulları’na hükümdar tayin edilmesinin faili açıkça yüce Allah olarak gösterilmiştir. Bu husus kendilerine bildirildiğinde İsrailoğulları, Talut’un soyunda kral olmaması ve zengin olmaması gerekçeleriyle içlerinden birinin hükümdarlığa daha layık olduğunu iddia etmişlerdir.³⁴ İsrailoğullarının bu itirazına yüce Allah, kendi irade ve tercihinin ortaya koyarak cevap vermiş, Talut’u özellikle kendisinin İsrailoğulları’na hükümdar olarak tercih ettiğini, bu konuda esas aldığı iki kriterin daha bilgili olma ve bedenen güçlü olma olduğunu ortaya koymuş, böylece yükselen değerlerin iktidar sahibi olunsu bile feda edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre daha bilgili ve bedenen güçlü kişiyi yönetici olarak seçip tercih etmek, *اصطنفي* fiilinin anlam örgüsü içerisinde yer almaktadır. Böylece yüce Allah’ın Talut’u hükümdar olarak tercih etmesi, Talut’un sahip olduğu bilgi ve beden kuvvetine bağlı olarak “özellikle bu iş için onu tercih etmesi”³⁵ demektir. Bilgi ve bedenen güçlü olma, gerçek olgunluk vasıflarından olup bu vasıfların insandan koparılıp alınmaları mümkün değildir. Talut’un derin bilgiye sahip olması onun manevi üstünlüğüne, güçlü bir bedene sahip olması da biyolojik kuvvete işaret eder.³⁶ Böylece yüce Allah, Talut’u hükümdar olarak tercih ederken onun iki yönünü de dikkate almış, eksiksiz, mükemmel bir tercihte bulunmuştur. Ayette bilgi üstünlüğünün beden kuvvetinden önce gelmiş olması bilginin dolayısıyla manevi meziyetlerin maddi özelliklerden daha öncelikli olduğuna da bir işarettir.³⁷ Eğitimciler her kademedeki olduğu gibi yarının başarılı yöneticilerini yetiştirmekle de görevlidirler. Hem manevi hem de fiziksel olarak iyi yetişmiş yöneticilerin ortaya çıkması, planlı ve başarılı bir eğitim faaliyetini gerektirir. Kur’an-ı Kerim, iyi bir yöneticinin taşıması gereken vasıfları yüce Allah’ın tercihiyle beraber bize haber vermekte, eğitimcilere bu hususta rehberlik yapmaktadır.

1.1.4. Allah’ın (c.c) Oğulları Bırakıp Kızları Tercih Ettiği İddiası: İslam öncesi dönemlerde Araplar, melekleri Allah’ın kızları kabul ediyor ve onlara ilahlık atfedip tapıyorlardı.³⁸ Fakat kendilerine bir kız çocuğu müjdelendiğinde bu durum hoşlarına gitmezdi. O kadar ki kız çocuklarını öldürecek ya da diri diri toprağa gömecek kadar onlardan nefret ederlerdi (Nahl, 57-59; Zuhruf, 62). Bu duruma, “kız

³⁴ Razi, *Mefâtihu'l-ğayb*, VI, 172.

³⁵ Razi, *Mefâtihu'l-ğayb*, VI, 172.

³⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, III, 242.

³⁷ Razi, *Mefâtihu'l-ğayb*, VI, 172.

³⁸ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 426.

çocuklarının kabileyi koruyacak güce sahip olmaması, esir duruma düşmesi halinde soyun zarar görmesi, fiziki gücün etkin olduğu çöl ortamında kabileye savaşlarda katkı sağlayamaması ve aç kalma korkusu” gibi durumlar gerekçe olarak gösterilmiştir. ³⁹Müşriklerin bir yandan kız çocuklarını hor gören diğer yandan onları kendilerine değil de Allah’a (c.c) -yüce tutulması gereken bir varlığa- yakıştırmalarındaki çelişki ve açmazı Kur'an-ı Kerim şöyle dile getirmektedir: “Müşriklere sor: Kızlar Rabbinin de erkekler onların mıdır? Yoksa biz, melekleri onların gözü önünde kız olarak mı yarattık? Dikkat ediniz! Kesinlikle onlar yalan uydurup duruyorlar. ‘Allah doğurdu’ diyorlar. Şüphesiz onlar yalancılardır. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş? Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin açık bir deliliniz mi var? Doğru sözlülerden iseniz kitabımızı getiriniz!” (Sâffât, 149-157). Kur'an-ı Kerim, konuyu müşriklerin akıl ve mantıkları doğrultusunda da tartışmakta, en ince noktasına kadar şu ayetlerle müşriklerin zihin dünyasını sorgulamaktadır: “...Bilgisizce Allah’a oğullar ve kızlar yakıştırdılar. O’nun şanı yücedir, O, müşriklerin ileri sürdükleri vasıflardan uzaktır.” (En’am, 100); “Rabbimiz, erkek çocukları size özel kıldı da kendisine kız çocuğu olarak melekleri mi edindi? Siz, gerçekten büyük bir söz söylüyorsunuz.” (İsra, 40); “Yoksa Allah, yarattıklarından kızları kendisine aldı da oğulları size mi ayırdı? Oysa Rahman’a yakıştırdıkları kızların müjdesi onlardan birine verilince, onun yüzü simsiyah kesilir ve içini üzüntü kaplar. ‘Süs içinde büyüyen ve savaşmasını bilmeyen (kızlar mı bizim)’ dediler. Onlar, Rahman’ın kulları olan meleklerin dişiler olduklarını kabul ettiler. Meleklerin yaratılışına tanık mı oldular? Onların bu tanıklıkları yazılacak ve onlar bundan sorulacaklardır.” (Zuhruf, 16-19); “Demek ki erkek size, kız Allah’a ait öyle mi? O zaman bu, insafsızca bir taksim!” (Necm, 21-22).

Bütün bu ayetler, meleklerin Allah’ın kızları olduğu, Allah’ın onları evlat edindiği gibi iddiaları ortadan kaldırmaktadır. Sâffât suresi 155. ayette de müşriklerin, Allah’ın (c.c) kızları tercih edip erkekleri kendilerine bıraktığı iddiası dillendirilmekte, bu tercihin ifadesi de *اصطفى* fiiliyle olmaktadır. Kanaatimizce Sâffât suresinin 155. ayeti müşriklerin, biraz da alay ve hafife almayla, söyledikleri bir söz ya da onların sözüne isnaden yüce Allah’ın sorduğu bir sorudur.⁴⁰ Zira devam eden ayetlerde yüce Allah’ın, “Size ne oluyor? Nasıl hüküm veriyorsunuz?” sorusunu sorması bunu göster-

³⁹ Apak, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, İstanbul, 2012, s. 147-148; Reed, Evelleyn, Kadının Evrimi, (çev. Şemsa Yeğin), İstanbul, 1995, II, 173-175. Kız çocuklarını diri diri toprağa gömme uygulamasının Arap kabilelerinin hepsinde olmadığı, bu uygulamanın çoğunlukla fakirlik korkusu yaşayan alt tabakalarda yaygınlık gösterdiği savunulmuş, fakir kabileler olan Esed ve Temimoğulları’nda kız çocuklarını diri diri gömme âdetinin varlığının tarihi kayıtlarda aktarılmış olması bu duruma örnek gösterilmiştir. Bk. Hasan, H. İbrahim, *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, (çev. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş), İstanbul, 1985, I, 87. Öte yandan Kur'an-ı Kerim’deki kız çocuklarına nazaran erkek çocukları öne çıkaran anlatım tarzına sahip olan ayetlerin, değer içerikli değil durumsal nitelikli olduğu da dile getirilmiştir. Bk. Öztürk, Mustafa, *Cahiliyeden İslamiyet’e Kadim*, Ankara, 2012, s. 137.

⁴⁰ Razi, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXVI, 146.

mektedir. Bu ayette *اصطفي* fiilinin kullanılması, müşriklerin içinde bulunduğu tutarsız durumu daha net ortaya koyması açısından önemlidir. Aslında yüce Allah'ın kız çocuklarını tercih ettiğini kabul etmekle müşrikler, kız çocuklarını Allah'a vermiş olmakta, böylece değer vermedikleri kızlarını tanrılaştırmakta, değer vermemekle değer vermeyi aynı anda tutarsızca yaşamaktadırlar.⁴¹ Kendilerinin beğenmediği kızları Allah'ın tercih ettiğini söylemek, kızların Allah katındaki seçkin konumunu itiraf etmektir. Bu durum, müşrik düşünce yapısının zihinsel çelişkide ulaştığı noktayı göstermektedir. Müşriklerin bu iddiasına yüce Allah, kesin cevabı şu ayetle vermektedir: “Allah (c.c) bir çocuk edinmek isteseydi, yarattıklarından dilediğini seçerdi. O, bundan uzaktır, tektir, her şeyin üstesinden gelendir.” (Zümer, 4). Buna göre Sâffât 155'te yüce Allah'ın kızları tercihi için *اصطفي* fiilinin kullanılması, müşriklerin iddiasına cevap niteliğinde olması nedeniyle son derece yerinde olmuştur. Müşriklerin kızları değersiz gören düşüncelerinin bir yansıması da onları sıradan varlıklar olarak kabul etmeleri, eğitim hakkı da dahil olmak üzere birçok haktan mahrum bırakmaları olmuştur.⁴² Halbuki esas ve âdil olan eğitim ve öğretimde kız-erkek ayrımı yapmadan her birey için bütün imkânların seferber edilmesidir. Bu düşünce, bir eğitim ilkesi olarak hayata geçirilmelidir. Allah (c.c), erkek-kız ayrımı yapan müşrik zihniyeti eleştirirken eğitim-öğretim de dahil hiçbir konuda bu tarz bir ayrıma gitmemeleri hususunda ane-baba ve eğitimcilerle de mesaj vermektedir.

1.1.5. Allah'ın (c.c) Din Olarak İslam'ı Tercih Etmesi: Kur'an-ı Kerim, İslam dinini Hz. Muhammed'in (s.a.v) tebliğ ettiği son dinin özel adı olmanın yanında bütün peygamberlerin uğruna mücadele ettikleri tek ve ortak din olarak tanıtır. (Âl-i İmran, 52; Yunus, 84; Hac, 78) Bu nedenle Allah katında geçerli tek dinin İslam olduğu vurgusu ayetlerde özellikle yer almıştır (Âl-i İmran, 19, 85). İslam dininin yüce Allah tarafından insanlığın dini olarak tercih edilmesi Kur'anî terminolojide *اصطفي* fiiliyle anlatılır. Bu hususta Hz. Yakup'un (a.s) evlatlarına yaptığı vasiyeti bir örnek olarak önümüze koyan yüce Allah, onun sözlerine vahyinde şöyle yer verir: “... Yakup, evlatlarına şöyle vasiyet etti: ‘Ey oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti. O halde Müslüman olarak ölünüz.’” (Bakara, 132). Bu ayet, Hz. Yakup ve oğullarının inandığı dinin adının “İslam” olduğunu göstermesi yanında “Allah'ın seçtiği din” ifadesini gündeme getirmekte, bu gerçeği de *اصطفي* fiiliyle açıklığa kavuşturmuştur. Böylece yüce Allah, İslam'ı din olarak seçmekle -*اصطفي* fiilinin anlamıyla da uyumlu olarak dinlerin en safını, en arınmışını, eksikliklerden en uzak olanını seçmiş olmaktadır.⁴³ Nitekim başka bir ayette İslam dininin mükemmel bir tarzda tamamlandığı ve Allah'ın (c.c) din olarak ondan razı olduğu gerçeği vurgulanır (Mâide, 3). İslam dininin tamamlanmasından kasıt, onun bütün bir düşünce, hayat sistemi ve medeniyet oluşturan kalıcı bir hayat tarzının gerekli tüm öğeleriyle dona-

⁴¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, XVII, 296.

⁴² Buhari, *Libas*, 31; Tefsiri, 66; Müslim, *Talak*, 32

⁴³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 412.

tılması, bütün insanî sorunların çözümü için ayrıntılı talimatların belirlenmesidir.⁴⁴ Böyle mükemmel bir dinin yüce Allah tarafından insanlık için tercih edilmesinin en güzel anlatımı hiç şüphesiz “en saf ve mükemmel olanı seçmek” anlamına gelen *اصطفى* fiiliyle gerçekleşmiştir.

Yüce Allah'ın din olarak İslam'ı seçmesinin Hz. Yakup'un, evlatlarına son vasiyeti olması, din eğitimi açısından önemlidir. Din eğitiminin mahiyeti ile ilgili olarak karşımıza çıkan ilkelerden biri, din eğitimi faaliyetinin bir süreç (vetire) işi olması, belli bir devamlılığı gerektirmesidir. Din eğitimi, muayyen bir zaman dilimine has, geçici bir alaka olmayıp “beşikten mezara” devam eden bir nitelik arz eder. İnsanın din ile ilişkisinin, dini tavır ve yaşantılarının hayat boyu devam etme özelliğinden ve değişen şartlar karşısında dini inanç ve yaşantılarının sürekli canlılığını koruması ihtiyacından dolayı⁴⁵ din eğitimi faaliyetinin hayat boyu tazelenmesinin gereği açıktır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yakup, dedesi Hz. İbrahim'den devraldığı mirasla, aile reisinin diğer aile bireyleri özellikle de evlatları karşısındaki eğitici görevi ve sorumlulukları hususunda örnek olarak gösterilir. Bu hususta işlenen ana tema, “evlatların hayatlarının sonuna kadar Allah'ın tercih ettiği din üzere istikameti muhafaza etmeleri için onlara yakından ilgi göstermek, bu konuda gereken tedbirleri almaktır.”⁴⁶ Hz. Yakup'un bu vasiyetinden onun, evlatlarının dinî eğitimi hususunda hiçbir boşluk bırakmadığı anlaşılmaktadır. O, bu kaygıyı öylesine derinden yaşamıştır ki son nefesinde dahi evlatlarını düşünerek onlara vasiyette bulunmuştur. Hz. Yakup'un evlatlarına yaptığı vasiyet, bütün hayatı boyunca onlara aşılamaya çalıştığı “tevhit inancı” ve “yaratıcıya teslimiyet”tir. O, son anında bile kendisinden sonra evlatlarının halini dert edinmiş, bu kaygı onun evlatlarına yaptığı son vasiyetin de konusu olmuştur. Yakup peygamber, son vasiyetinde tevhidi konu edinerek daha önce yaptığı çeşitli tavsiye ve uyarılara titizlikle uyulmasını ve kendisinden sonra da dinin elden bırakılmamasını hatırlatmak için aynı vasiyeti son nefesinde bile oğullarına bir kere daha hatırlatmak gereği duymuştur. O, gerçekten Allah'a bağlı bir kul olduğunu ve Allah'ın tercih ettiği din olan İslam üzere ölmenin önemini kendi şahsında örnek olarak göstermiştir.⁴⁷ Bu hususun din eğitimi açısından önemi, yüce Allah'ın tercih ettiği dinin, tevhit eğitiminin ve bu eğitimin sonraki nesillere miras bırakılmasının bir süreç olarak nesilden nesle devam ettirilmiş olmasıdır. Hz. Yakup, dedesinden aldığı vasiyetin gereği olarak son anında evlatlarına tevhitte ayrılımdan uyarısını şu şekilde yapmıştır: “*Yoksa Yakup'a ölüm geldiğinde siz orada mıydınız? O zaman Yakup oğullarına, 'Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?' diye sormuştu. Onlar da 'Senin atalarının İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilahı olan tek ilaha kulluk edeceğiz. Biz sadece O'na teslim olmuşuz.' diye cevap vermişlerdi.*” (Bakara, 133).

⁴⁴ Mevdudi, *Tefhîmü'l Kurân*, I, 402.

⁴⁵ Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara, 2005, s. 210.

⁴⁶ Canan, İbrahim, *Hz. İbrahim'den Mesajlar*, İstanbul, 2004, s. 208.

⁴⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 412.

Yüce Allah Hz. Yakup'un, evlatlarına olan vasiyetini gündeme getirmekle din eğitimi faaliyetinin bir süreç, sabır ve süreklilik işi olduğunun eğitimini vermektedir. Din eğitiminde süreklilik, ana-baba ve din eğitimcilerinin göz önünde bulundurmaları gereken bir ilke olup çocukların yetiştirilmesi hususunda sabırla ve azimle hareket etmeyi içerir.⁴⁸ Ayrıca Hz. Yakup'un davranışını aktarmakla Kur'an-ı Kerim, eğitimci ve nasihatçi durumunda olan büyüklerin, önemli hususları son nefese kadar evlatlarına anlatmaktan geri durmamalarını hatırlatmaktadır.⁴⁹

1.2. اصطنع Fiilinin Kullanımı:

Sözlükte “bir şeyi güzelce yapmak” manasına gelen “sna”(صنع) kökünden türeyen اصطنع fiili, “bir işi en güzel şekilde yapmak, bir kimseyi özenle ve kendi gözetimi altında yetiştirmek, kendisi için seçip tercih etmek”⁵⁰ anlamlarına gelir. Bu kelime, Kur'an-ı Kerim'de sadece Hz. Musa (a.s) hakkında kullanılır (Ta Ha, 41). İlgili ayette bu kelimenin “yetiştirmek, seçmek, tercih etmek, yaratmak, eğitmek” gibi anlamlara geldiği belirtilmiştir.⁵¹ Ayrıca bu kelimeye, “Allah'ın, kulunu bütün kötü huy, düşünce, duygu ve davranışlardan arındırıp onu köklü bir değişime uğratmak suretiyle eğitmesi” anlamı da verilmiştir.⁵² Kelimenin taşıdığı bu anlamlar onun, basit bir tercih etme eylemini göstermekten öte “eğitip yetiştirmek sonra da kendisi için tercih etmek” gibi çok daha derin ve geniş bir anlamı olduğunu göstermektedir. Yüce Allah'ın bu fiili sadece Hz. Musa (a.s) hakkında kullanmış olmasının sebebi, kendisine birçok lütufta bulunulması yanında Allah'ın (c.c) onunla bizzat konuşması gibi manevî mertebelere de ulaşmış olması şeklinde açıklanmıştır.⁵³ اصطنع fiilinin aslının, Arapların birisine iyilik yapıp o kimseyi kendisine yakın kıldığı zaman söylenen “اصطنع فلان فلانا” (falan falanı kendi için seçti, kendine yakın kıldı) anlamındaki deyimden geldiği söylenmiştir. Nitekim Arapçada اصطنع fiili, “bir hükümdarın, kendisinde bulunan güzel huylardan dolayı değer vermeye ve yakınına almaya layık görüp kendisi için seçtiği, dostluğunu tercih ettiği, önemli işleri için görevlendirdiği bir kimseyi özel olarak tercih edişini” ifade eder.⁵⁴ Kelimenin bu anlamı, yönetimde görev alacak kişilerin nitelikli kimselerden seçilmesine de işaret etmektedir. Allah'ın (c.c), Hz. Musa'yı (a.s) seçmesi ise, verdiği nimetlerle onu kendisine yakın kılması, onu yetiştirip eğiterek kendisi için tercih etmesidir. Ayette bu ilâhî tercih اصطنع fiiliyle ifade edilmiştir.

⁴⁸ Savard, C. *Çağdaş Pedagojiden Seçmeler*, (trc.Nejat Yüzbaşıoğulları), İstanbul, 1976, s. 43.

⁴⁹ Bu doğrultuda Kur'an, iman edenleri, kendilerini ve aile fertlerini cehennem ateşinden korumaları için uyarmakta, bu sorumluluğu ana- babaya yüklemektedir. (Tahrim, 6)

⁵⁰ İbn. Manzur, *Lisânu'l-arab*, V, 408.

⁵¹ Kurtubi, *el-Câmi' li ahkâmi'l- Kur'an*, XI, 344.

⁵² Uludağ, Süleyman, “Istina”md., *DİA*, XIX, 213.

⁵³ Razi, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXII, 49; es-Sabuni, Muhammet Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Kâhire, 2008, IV, 31.

⁵⁴ Razi, *Mefâtihu'l-ğayb*, XXII, 49.

اصطنع fiili, bünyesinde barındırdığı “iş iyi yapmak, güzel ve estetik olanı, kaliteyi seçmek, özenle yetiştirmek, seçip tercih etmek” gibi anlamlarla din eğitiminin kavram dünyası içerisine girmektedir. Bireyi en güzel şekilde özenle yetiştirmek hem genel eğitimde hem de din eğitiminde en önemli amaçtır. Yüce Allah, Hz. Musa’yı (a.s) kendi gözetiminde yetiştirdiğini (Ta Ha, 39) sonra onu kendisi için tercih ettiğini (Ta Ha, 41) Kur’an-ı Kerim’de konu edinerek din eğitimcilerine rehberlik yapmakta, yol göstermektedir. Buna göre anne-babalar çocuklarını eğitimin her yönüyle kendi gözetimleri altında yetiştirmeli ya da yetiştirilmelerini sağlamalıdır. Bunun anlamı anne-babaların, çocuklarının her işiyle ilgilenmesi, yanlış eğitimden onları koruması, iyi anlamda yetişmeleri için gerekli olan ortamın en uygun koşullarda olmasını sağlamasıdır.⁵⁵ Böylece hem yüce Allah’ın katında kıymetli hem de toplumun tercih edebileceği seviyede bireylerin her yönüyle yetişmesi mümkün olabilecektir.

1.3. اجتبي Fiilinin Kullanımı:

Sözlükte, “derleyip toplamak, suyun havuzda toplanması”⁵⁶ anlamına gelen اجتبي fiili, “bir kimsenin şahsında topladığı ve kendisine yaratıcı tarafından bahşedilen bazı ayrıcalıklı özellikleri dikkate alınarak seçilip tercih edilmesini” ifade eder. Bu anlam, özellikle peygamberler gibi birçok seçkin niteliği kendisinde toplayan insanların ilahî irade tarafından tercih edilmelerini dile getirirken daha da belirginleşir. اجتبي fiili, yüce Allah’ın tercihiyle alakalı kullanıldığında ise –tıpkı daha önce incelediğimiz اصطنع ve اصطنعي fiilleri gibi- onun, peygamberleri ve salih kulları tercih etmesi manasına gelmektedir. اجتبي fiili, ilgili ayetlerde yüce Allah’ın tercihini gösterir şekilde şöyle bir kullanım alanına sahiptir: Allah, (c.c) kullarından bazılarını peygamber olarak seçer, (Meryem, 58; Şurâ, 13) bu seçimi tamamen kendi dilediği şekilde yapar. (Âl-i İmran, 179) Nitekim O, Hz. Yusuf’u, (Yusuf, 6) Hz. İbrahim’i (Nahl, 121) ve Hz. Yunus’u (Kalem, 50) peygamber olarak seçmiştir. Hz. Âdem’i, (a.s) işlediği hatadan sonra affetmiş, onu ve diğer mümin kullarını tercih ederek onları kendisine yakın kılmıştır. (Ta Ha, 122; Hac, 78) Görüldüğü gibi اجتبي fiili, Kur’an-ı Kerim’de yüce Allah’ın tercihleriyle bağlantılı olarak çoğunlukla onun, peygamberleri seçip tercih etmesi anlamında kullanılmıştır.

2. Yalnız İnsanların Seçim ve Tercihlerini İfade Eden Kavramlar

Kur’an-ı Kerim’e göre sahip olduğu birçok özellikle insanoğlu, kâinatın en şerefli ve yüce varlığı olarak yaratılmıştır (İsra, 70; Tin, 4). Bununla birlikte o, sorumluluk sahibi olup yapıp etmelerinden, tercihlerinden ve tercihlerinin sonuçlarından mes’ul olacaktır. Ayetlerde bu duruma gerekçe olarak, insanın irade sahibi bir varlık olması öne çıkarılmıştır. Seçim ve tercihlerinin arkasında canlı bir irade ve isteğin bulun-

⁵⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, XII, 256.

⁵⁶ İbn Manzur, *Lisânü’l-arab*, II, 23; Firuzabadi, *el-Kâmûsü’l-muhît*, s. 238.

ması, insanı hem kendisine hem yaratıcısına hem de diğer insanlara karşı sorumlu kılmakta, tercihte özelden genele bir sorumluluk ve kararlılık bilincini omuzlarına yüklemekte, onun tutum ve davranışlarını büyük ölçüde belirleyen iradesine dayalı tercihleri bu noktada ayrı bir önem kazanmaktadır. Kur'an-ı Kerim, insanın seçim ve tercihlerini ifade ederken farklı kavramlara yer verir. Bunlardan استحب fiili ve mecaz yoluyla kullanılan اشترى (satın almak) fiili, ayetlerde sadece insanın tercihlerini dile getirmede kullanılmaktadır. Bu fiiller, hem olumlu hem de olumsuz manada tercihte bulunmayı belirtmek üzere şu şekilde bir kullanım alanına sahiptir:

2.1. استحب Fiilinin Kullanım

Sözlükte, “sevgi, muhabbet, dostluk, buğzun zıttı”⁵⁷ gibi anlamlara gelen “hbb”(حب) kökünün istif'al bâbı olan استحب fiili, “sevmek, istemek, yapmaya gönüllü olmak, hoşlanıp güzel bulmak”⁵⁸ manalarına gelmektedir. Aynı fiil علي harf-i ceriyle birlikte kullanıldığında “tercih etmek” anlamını yüklenmektedir.⁵⁹ Kelimenin türediği “hbb” kökünün “sevgi” anlamı dikkate alındığında استحب fiiline, “sevdiğini tercih etmek” anlamını vermemiz mümkün olabilmekte,⁶⁰ böylece insanın tercihlerinin arkasında duran etkenlerden birinin sevgi duygusu olduğu gerçeği fark edilebilmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki ayetlerde, insanın tercihleriyle ilgili olarak استحب fiili tamamen onun olumsuz tercihlerini beyan eder tarzda bir kullanım alanına sahiptir. Bu durumu iki başlık altında ortaya koymak mümkündür:

2.1.1. Küfrü-İmana Tercih Etmek: Küfrü imana tercih etme yönündeki olumsuz tavır Kur'an-ı Kerim iman edenleri, bu yönde yanlış bir tercihte bulunan yakınları ile ilişkileri hususunda uyarırken şöyle konu edinir: “Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi dost edinmeyiniz. Sizden kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.” (Tevbe, 23) Ayette küfrü imana tercih etme استحب fiili ile ifade edilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi “sevmek” kök anlamına sahip olan bu fiil, istif'al babına aktarıldığında “sevdiğini tercih etmek” anlamına bürünmektedir. Şirk ve inkârın oluşturduğu bağlara karşılık tevhit inancının oluşturduğu din kardeşliğini gündeme getiren yüce Allah, aradaki sınırı belirleyen eylemi, inkârı imana tercih etmiş olma olarak belirlemiştir.⁶¹ Kur'an-ı Kerim'de, küfrü imana tercih etmeyi belirtmek üzere استحب fiili, Semud kavminin yanlış tercihi hakkında da kullanılır. İlgili ayet şöyledir: “Semud kavmine gelince, onlara yol gösterdik. Fakat onlar körlüğü, doğru yolu bulmaya tercih ettiler. Böylece yaptıkları yüzünden alçaltıcı azap yıldırımını onları yakaladı.” (Fussilet, 17). Ayetteki “hidayet” “iman” olarak, “kör-

⁵⁷ İbn Manzur, *Lisânü'l-arab*, II, 283-286; Firuzabadi, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s. 317.

⁵⁸ İbn Manzur, *Lisânü'l-arab*, II, 283; Firuzabadi, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s. 317.

⁵⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-arab*, II, 283.

⁶⁰ Nisaburi, Nizameddin Hasan b. Muhammed, *Ğaraibü'l- Kur'an ve Reğâibü'l- Furkan*, Halep, 1964, X, 60.

⁶¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, VIII, 164.

lük" ise "inkâr" olarak tefsir edilmiştir.⁶² Dolayısıyla körlüğü hidayete tercih, inkârı imana tercih olmaktadır.

Bireyin, sevdiği için küfrü tercih etmesi mümkün müdür? Başka bir deyişle bir kimsenin küfre karşı sevgi beslemesi olanaklı bir durum mudur? Kur'an-ı Kerim'e göre asıl olan, imanın insana Allah (c.c) tarafından sevdirilip güzel gösterilmiş olması; küfür, yanlış işler ve isyanın ise kötü tanıtılmasıdır. Hucurat suresi 7. ayete göre, insanın fitratında mayasında imanı sevip güzel görmek; zulüm, küfür ve isyanı sevmeyip onları kötü görmek gibi bir özellik mevcuttur. Ancak, kişinin yapıp etmeleri, hatalı tercihleri, sevgi duygusunu yanlış yöne yönlendirmesi gibi nedenler onun, nefret etmesi gereken küfre karşı sevgi beslemesine, inkâr uğruna çeşitli bedeller ödemesine, gönlünü küfre açık hale getirmesine neden olmaktadır. (Nahl, 106) Küfür, tıpkı iman gibi kalbin bir fiili olup kişinin kendi iradesiyle yaptığı tercihe dayanır. Buna göre küfür veya inkâr, imanda olduğu gibi oldukça açık ve net bir tavır takınmayı gerekli kılar ve belirsizlik durumunu kabul etmez.⁶³ Bireyin sahip olduğu bilgi, fikir, duygu, istek, beklenti ve toplumsal yönelimlerin etkilerini taşıyan irade ve ona bağlı tercihler, onun inkârı tercihinde etkili olmakta, "...Kim kalbini küfre açarsa..." (Nahl, 106) ayeti de inkârda irade ve gönlün fonksiyonuna işaret etmektedir.⁶⁴ Bütün bunlar, küfre karşı beslenen sevginin irade ve tercihe dayalı ancak yanlış yönlendirilmiş bir sevgi olduğunu, tercihlerde ilkeli olup duyguların yerine hakikatlerin esas alınmasının gereğini göstermektedir. Bu anlamda yaratılışında imanı sevme olan insan için küfrün fitrata aykırı bir tercih olduğusöylemek mümkündür.

2.1.2. Dünyayı Âhiret'e Tercih Etmek: استحب fiili, dünya hayatını ahiret hayatına tercih etme hususunda, Allah'ı (c.c) inkâr edenlerle ilgili olarak iki ayette şu şekilde söz konusu edilmiştir: "(Bu kitap) göklerde ve yerde ne varsa hepsi kendisinin olan Allah'm (c.c) yoluna çağırman içindir. Şiddetli azaptan dolayı kâfirlerin vay haline ki onlar, dünya hayatını ahirete tercih ederler. Allah'm (c.c) yolundan alıkoyarlar ve onun yolunu eğri göstermek isterler. İşte onlar haktan uzak bir sapıklık içindedirler." (İbrahim, 2-3); "Kalbi imanla dolu olduğu halde, -zorlananın dışında olan kimse- inandıktan sonra Allah'ı (c.c) inkâr eder ve gönlünü inkârcılığa açarsa, bunlara Allah (c.c) katında bir öfke vardır ve büyük azap da onlarıdır. Bu, onların dünya hayatını tercih etmelerinden ve Allah'm (c.c), inkâr eden bir toplumu doğru yola getirmemesinden ötürüdür. İşte, Allah'm (c.c), gönüllerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimseler bunlardır. Onlar gafillerin ta kendileridir. Şüphesiz ki ahirette kaybedecek olanlar da bunlardır." (Nahl, 106-19). Yüce Allah, kendisini inkâr eden insanları ayetleriyle tanıtırken onların ayırt edici özelliklerinden birini de dünya hayatına bağlanıp onu ahirete tercih etmek olarak belirlemekte, bunun neticesinin haktan uzak bir sapkınlık ve duyu organlarıyla gönül

⁶² Razi, *Mefâtihu'l-ğayb*, XVII, 113.

⁶³ Maturidi, *Ebu Mansur, Te'vilatü'l- Kur'an*, Kahire, 1991, I, 380.

⁶⁴ Akdoğan, Recep, "Kelâmî Açıdan İmanın Mahiyeti ve Din Özgürlüğünün Muhtevası", *Diyanet İlmî Dergi*, Mart, 2005, say. 1, s. 55.

dünyalarının yıkıma uğraması ve buna bağlı olarak oluşan şuarsuzluk (gaflet) olduğunu beyan ederek inananları uyarmakta, dünya hayatını tercih yerine yükselen bir değer olarak ahiret şuurunu oluşturmayı amaçlamaktadır. İnanmayanları ise arka plana attıkları ahirette hüsrarla müjdelemektedir(!) Kanaatimizce bu ayetlerde, “sevdiği ni tercih etmek” anlamına sahip استحب fiili, bu insanların dünyaya olan aşırı sevgi ve bağlılıklarının onların yanlış tercihine yön verişini ifade etmek üzere kullanılmıştır.

2.2. اشترى Fiilinin Kullanımı:

Kur’an-ı Kerim, insanların tercihlerini ifade etmede açıkça tercih anlamı taşıyan fiilleri kullanmak yanında, Arap dilinde ilk planda “satın almak” anlamına gelen اشترى fiilini de mecaz yoluyla kullanır. Bu kullanım şekli, olumsuz tercihleri ifade etme yanında olumlu bir tercih olan ahireti dünya hayatına tercih etmek bağlamında Allah (c.c) yolunda canlarıyla ve mallarıyla mücadele eden müminleri övüp yüceltmede de kullanılmıştır (Bakara, 86; Nisa, 74). اشترى fiili, “sapıklığı hidayete tercih etme” (Bakara, 16, 175; Nisa, 44), “dünya hayatını ahirete tercih etme” (Bakara, 86) ve “küfrü imana tercih etmeyi” (Âl-i İmran, 177) ifade eder tarzda ise olumsuz, yanlış tercihleri gösterir şekilde ayetlerde yerini almıştır.

“Satın almak” anlamına gelen اشترى fiilinin kullanımıyla sapıklığı hidayete, küfrü imana, dünyayı ahirete tercihi ifade eden anlatım tarzında, Arap dilinde edebî bir sanat olan “istia’re-i tasrihiye” vardır. Bu şekildeki bir anlatım tarzından maksat, doğruluğun yerine sapıklığın, imanın yerine küfrün, ahiretin yerine dünyanın tercih edilmesini dile getirmektir. Bu şekilde bir tercih alış-veriş yapmaya benzetilmiş, “satın almak” lafzı “tercih etmek, diğerini bırakmak, değiştirmek” manasında istia’re olarak kullanılmış ve bu kullanıma bazı ayetlerde, “onlar ticaretlerinde kazanç elde edemedi” (Bakara, 16) sözü ile açıklık getirilmiştir. Bu kullanım, mecazî en mükemmel hale getiren edebî sanattır.⁶⁵ Yüce Allah, bu kullanım tarzıyla hem yapılan yanlış tercihleri en etkili tarzda eleştirmekte, hem de yanlış tercihlerini günlük hayatlarında sık sık uyguladıkları ticaret faaliyetine benzeterek bu insanların akıllarını da harekete geçirip daha kolay düşünmelerini temin etmiş olmaktadır. Neticede bu şekilde bir kullanım ile anlatılmak istenen şudur: “Önce dünya” diyenler, dünya karşılığında ahireti satmakla yanlış yapmışlardır. Çünkü bu alış-verişte değerli ve kalıcı olan ahirete mukabil değersiz ve geçici olan dünya satın alınmıştır fakat bu zümrenin yapıp ettikleri işler kendilerine dünya ve ahirette hiçbir fayda sağlamamıştır, sağlamayacaktır. Buradan hareketle eğitim, insanın maddeye, dünyaya feda edilmesinin önünde bir kalkan vazifesi görmelidir.

⁶⁵ Zemahşeri, Carullah b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûnu'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*, Beyrut, 2003, I, 35.

3. Hem Allah'ın (c.c) Hem de İnsanların Tercihini İfade Eden Kavramlar

“Tercih etme” anlamını içeren bazı fiiller çeşitli ayetlerde hem yüce Allah'ın hem de insanların tercihini dile getirir mahiyette kullanılmaktadır. Bu kullanımlar, tercihin sahibine ve tercihe konu olan şeye göre müspet veya menfî anlamda bir tercihi belirtmek üzere değişiklik arz etmektedir. Şimdi bu fiillerin Kur'an-ı Kerim'deki kullanımına göz atalım:

3.1. اختار Fiilinin Kullanımı:

“Hayırlı olanı gözetmek, onu tercih etmek” anlamına gelen اختار fiili, Kur'an-ı Kerim'de çoğunlukla yüce Allah'ın tercihleriyle bağlantılı olarak geçer. Hz. Musa'nın (a.s), Allah (c.c) tarafından peygamber olarak tercih edilişi (Ta Ha, 13), yine İsrailoğulları'nın Allah (c.c) tarafından seçilmiş ve tercih edilmiş bir kavim olmaları (Duhan, 32) bu fiille ifade edilmiştir. Yüce Allah'ın, Hz. Musa'nın (a.s) peygamber olarak tercih edilmesini, “hayırlı olanın gözetmek” manasında olan اختار fiiliyle belirtmesi, Hz. Musa'nın birçok seçkin özelliğe sahip olduğunu ve bu özellikleri gözetilerek tercih edildiğini göstermesi yanında peygamberliğin çalışılarak elde edilebilecek bir değer olmadığını, ilahi bir tercih ve görevlendirme olduğunu göstermektedir. Elbette tercih edilen kişi, yükleneceği vazifeye uygun davranacak biri olduğu, bu özellikleri eksiksiz olarak şahsında temsil ettiği için tayin edilmektedir.⁶⁶

İsrailoğulları'nın yüce Allah tarafından tercih edilişi ise ayetlerde şöyle yankı bulur: “*Andolsun biz, İsrailoğulları'nı o alçaltıcı azaptan yani Firavun'dan kurtardık. Çünkü o, aşırı gidenlerden bir zorba idi. Yemin olsun biz, bilerek İsrailoğulları'nı çağların insanlarına tercih ettik.*” (Duhan, 30-32). Yüce Allah, İsrailoğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtardığını, onları bilerek, bilgiye dayanarak ve isteyerek tercih ettiğini vurgulayarak bu tercihteki ilahi iradeyi özellikle ortaya koymuştur. Ayette, toplumlar arasında birinin tercih edilip ona üstünlük verilmesinin gelişi güzel yapılan bir iş olmadığı, bu hususta bilgiye dayanıldığı söylenirken insanlara tercihlerini bilgiye dayanarak ve bile rek yapmaları öğütlenmektedir.⁶⁷ Kur'an-ı Kerim'in başka ayetlerinde İsrailoğulları'nı yeric, kınayıcı ifadeler yer alır (Bk. Bakara, 41-48; A'raf, 138; Ta Ha, 89). “Bu olumsuz anlatımlarla İsrailoğulları'nın ilahi tercihe mazhar oluşları nasıl bağdaştırılabilir?” sorusunun cevabı bu noktada zihinlere takılabilir. Kaynakların verdiği bilgilere göre, o dönemde İsrailoğulları tevhit inancını benimsemiş nadir topluluklardandı. Böylece kendi zamanlarının iman etmeyen toplumlarından üstün kılınmışlar⁶⁸ ve Allah (c.c) tarafından tercih edilmişlerdir. Ancak daha sonra bozulma yaşamış ve ilahi tercihin konusu olmaktan uzaklaşmışlardır. Buna göre tevhit inancı en hayırlı özellik olmakta, ilahi tercihi ve yardımı celbedip çağırmakta, bir toplumu üstün ve seçkin kılmaktadır.

⁶⁶ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, XII, 234.

⁶⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, XVII, 411.

⁶⁸ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir*, İstanbul, 2002, s. 827.

Burada tevhit inancına, iyiye, güzele, doğruya hizmet eden her toplumun üstün kılınacağı mesajı verilmekte, bu eğitim İsrailoğulları modeliyle yapılmaktadır.⁶⁹

اختار fiili ile aynı kökten türeyen “الخيرة” kelimesi de Kur’an-ı Kerim’de, yüce Allah’ın dilediğini peygamber olarak seçip yaratması, bu hususta insanların veya başka bir varlığın tercih hakkının olmamasıyla ilgili olarak kullanılır. Konuyla ilgili ayet şu şekildedir: “*Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onlar için seçim hakkı yoktur.* (ما كان لهم) (الخيرة) Allah (c.c), onların ortak koştuklarından uzaktır ve yücedir.” (Kasas, 68). Ayette geçen الخيرة kelimesi, “seçme, tercih etme” manasında mastardır.⁷⁰ Ayetin, Mekke müşriklerinden Velid b. Muğire’nin Zuhuruf suresinin otuz birinci ayetinde yer alan, “*Bu Kur’an, iki şehirden bir büyük adama indirilseydi olmaz mı idi?*” sözü üzerine nazil olduğu rivayet edilmiştir. Bu ayetle yüce Allah, Velid b. Muğire gibi zihniyete sahip olan her insana çağlar üstü şu mesajı vermektedir: Allah (c.c), mülkünde herhangi bir kimsenin kendisiyle münakaşasından yahut tercih ve hükmünde O’na ortak olmasından uzaktır. Peygamberlik için de dilediğini seçer. Fiillerinde tercihte bulunmak O’na aittir. Yarattıklarından hiçbirinin O’na karşı tercih hakkı yoktur.⁷¹

Yine Ahzâb suresinin otuz altıncı ayetinde de الخيرة kelimesi, “seçme özgürlüğü, tercih serbestliği” anlamında ve insanların tercihini belirtir nitelikte şöyle kullanılmıştır: “*Allah ve Peygamber’i bir işi emrettiğinde, inanmış hiçbir erkek ve kadının o işte tercih hakkı yoktur. Kim, Allah’ın ve Peygamberi’nin emrine aykırı hareket ederse, kesinlikle apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.*” (Ahzâb, 36) Rasullullah (s.a.v), halası Ümeyye bint. Abdü’l-Muttalib’in kızı Zeynep bint. Cahş’i, Zeyd. b. Harise’ye birbirleriyle evlenmek üzere aday olarak belirlediği zaman, Zeynep ve kardeşi bunu kabul etmemişler, bu durum üzerine bu ayet nazil olmuştur.⁷² Ayette yüce Allah, kendisinin ve Rasulü’nün bir işe hükmetmesiyle inanan kimselerin o işin başka türlü oluşunda tercihleri olamayacağını öne çıkarmaktadır. Yani davranışlarının ve hareket tarzlarının kendi kişisel çıkarları ve temayüllerince değil vahyin koyduğu kurallar tarafından belirlenmesine izin verilmiştir.⁷³ Yüce Allah, verdiği hükme teslimiyette “iman” değerini merkeze yerleştirmekte, Allah’a (c.c) ve peygambere iman etmenin en önde gelen tezahürü,

⁶⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, XVII, 411.

⁷⁰ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el- Bahru’l-muhit*, Kahire, 1990, VII, 233.

⁷¹ Kurtubi, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-kur’an*, XIII, 305. Kasas suresinin 68. ayetindeki (ما كان لهم الخيرة) ibaresindeki “ما” edatını olumsuzluk ifade eder tarzda değil ism-i mevsul (ilgi zamiri) olarak kabul eden görüşler de vardır. Buna gerekçe olarak insanın doğru ile yanlış arasında seçim yapabilme sorumluluğunu üstlenilebilmesi, tersi bir durumun Kur’an’ın mesajına aykırı olması tezi ileri sürülmüştür. Buna göre Kasas suresi 68. ayetin anlamı, “Allah, insanlık için en hayırlı olanı seçer. Çünkü O, onlar için neyin en iyi olacağını kendilerinden daha iyi bilir.” şeklinde olmalıdır. Bk.Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 667. Bize göre, gerek ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler, gerekse ayetin sonunun “Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır” ifadeleriyle bitmesi, “ما” edatına olumsuzluk anlamı verilmesini daha doğru kılmaktadır.

⁷² Elmahlı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 314. Bu olayla ilgili geniş bilgi için bk. Acar, Halil İbrahim, “İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber’in Zeynep ile Evliliği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, say. 7, s. 100.

⁷³ Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 710.

onların hükümlerinde tercih hakkını kullanmamak, alternatif aramamak, tam itaat etmek olmaktadır.

اختار fiili, bir peygamberin tercihini belirtmek üzere Hz. Musa'nın (a.s), kavminden kırk kişiyi seçip tercih etmesi hadisesinin Kur'an-ı Kerim'deki anlatımının da ifadesi olmuştur. Yüce Allah, Hz. Musa'ya (a.s) İsrailoğulları'ndan bir toplulukla kendisine gelip, buzağıya tapmalarından dolayı tövbe edip özür dilemelerini emretmiş, bunun üzerine Hz. Musa, (a.s) bizzat kavminden yetmiş kişi seçmiştir. Hz Musa'nın (a.s) bu tercihi, kavminin buzağıya tapmamış olanları arasından yaptığı, en iyileri olmak üzere yetmiş kişiyi seçip ayırdığı ifade edilmiştir.⁷⁴ Ayette bu tercihin, "en hayırlı olanı gözetip tercih etmek" anlamına gelen اختار fiili ile ortaya konulması, bu bilgilerin doğru olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ancak olayların devamında bu insanların, Allah'ı açıkça görme isteği gibi (Bakara, 55; Nisa, 153) birtakım aşırı talepleri, bir sarsıntıyla cezalandırılmalarına neden olmuştur. (Nisa, 153; A'raf, 155) Böylece Hz. Musa da (a.s) tercihinde yanılmış, yanılığını da Allah'a (c.c) yalvararak, "beyinsizler" olarak vasıflandırdığı bu insanlar üzerinden şöyle dillendirmiştir: "Musa, tayin ettiğimiz vakitte huzurumuzda bulunmak üzere kavminden yetmiş kişi seçti. Onları dehşetli bir gürlüğü yakalayınca Musa dedi ki: 'Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helak ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği yüzünden bizi helâk mı edeceksin? Bu, senin imtihanından başka bir şey değildir...'" (A'raf, 155). Netice olarak, اختار fiili ve onunla aynı kökten türeyen "الخيرة" kelimesi, hem yüce Allah'ın hem de insanların tercihleri için ayetlerde farklı olay örgüleri içerisinde kullanılmıştır.

3.2. اثر Fiilinin Kullanımı:

Kur'an-ı Kerim'de bir kez yüce Allah'ın, (Yusuf, 91) dört kez de insanların tercihini göstermek üzere kullanılan اثر fiili, insanların tercihleriyle ilgili olarak üç yerde kök anlamıyla, (Ta Ha, 72-73; Nâziât, 37; A'lâ, 16-17) bir yerde ise terim anlamıyla (Haşr, 9) kullanılmıştır. İnsanların tercihleriyle ilgili kullanımların ikisi olumsuz anlamda tercihi, (Nâziât, 37-39; A'lâ, 16-17) diğer ikisi de olumlu tercihleri örneklemektedir (Ta Ha, 72-73; Haşr, 9). Yüce Allah'ın Hz. Yusuf'u, (a.s) kardeşleri üzerine seçip tercih etmesi, vaktiyle ona türlü kötülüklerde bulunmuş olan kardeşlerinin bir itirafı olarak ayette şöyle karşılık bulur: "(Yusuf'un kardeşleri) şöyle dediler: 'Vallahi, Allah seni bize tercih ederek üstün kıldı. Doğrusu biz suç işlemiştik.'" (Yusuf, 91).⁷⁵ Ayetteki tercihe Hz. Yusuf'un (a.s) ilmen, aklen, saltanat ve güzellik yönünden, huy bakımından kardeşlerinden daha üstün olması gerekçe olarak gösterilmiştir.⁷⁶ Kanaatimizce sayılan bu unsurlar, kendi başlarına bir tercih sebebi olmayıp Hz. Yusuf'un

⁷⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 141.

⁷⁵ Ziya Paşa (ö. 1880), meşhur *Terkib-i Bend*'inde bu ayetten çok güzel bir alıntı yaparak şu satırlara yer vermiştir: "Zalimlere bir gün dedirir kudret-i Mevla, Tallâhi lekad âserakellâhü a'leynâ." Bk. Ziya Paşa, *Terkib-i Bend*, (7. Bent, 11. Beyit), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2008.

⁷⁶ Razi, *Mefâtihu'l-ğayb*, XVIII, 163.

(a.s) yaşayış ve davranışlarıyla bu değerleri şahsında temsil edip yüceltmesi, onlara hayat vermesi, ilahi iradenin kendisini tercih etmesinin en önemli nedeni olmuştur. Zira anılan bu değerlere sahip olan ancak onları yaşatarak devamını sağlayamayan bireylerin ilahî tercihle değil ilahî gazapla yüz yüze geleceklerinde kuşku yoktur. Bu durum, tercihe sebep olan değerlerin aynı zamanda uygulamaya geçirilmesinin önemini de ortaya koymaktadır.

İnsanların tercihleriyle ilgili iki olumsuz örnek olarak inkârcıların ve Mekke müşriklerinin dünya hayatını ahirete tercih etmeleri ayetlerde ٱ fiili ile karşılık bulur. Kur'an-ı Kerim, inkar edenlerin dünya hayatını tercih etmelerini, onların fiilleriyle ulaştığı aşırılığın (tuğyan) bir neticesi ve getirisi olarak değerlendirir. (Nâziât, 37-39) Aynı şekilde Mekke müşriklerini dünya hayatını tercih etmekle eleştiren Kur'an-ı Kerim, ahiretin daha hayırlı ve kalıcı olduğunu hatırlatarak (A'lâ, 16-17) insanın hem bu dünyadaki hem de ahiretteki hayatını temelden etkileyecek en önemli içsel eylemleri olan tercihleri hususunda yanılmaması için neyin daha iyi ve daha kalıcı olduğu bilgisi ile de muhataplarına rehberlik yapmaktadır.⁷⁷

ٱ fiilinin, olumlu yönde bir tercihte bulunmayı gösteren en çarpıcı örneklerinden biri, Firavun'un zulmüne karşı cesurca hakikati haykıran sihirbazlardır. Bu haykırış, vahyin dilinden şöyle karşılık bulur: “Somunda sihirbazlar, ‘Biz, Harun ve Musa’nın Rabbine inandık.’ deyip secdeye kapandılar. Firavun, ‘Ben size izin vermeden ona nasıl inanırsınız? Şüphesiz o, size büyü öğreten büyüğünüzdür. Döneliğinizden dolayı kesinlikle sizin ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim, sizi hurma dallarına asacağım. Hangimizin azabının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu öğreneceksiniz.’ dedi. Sihirbazlar, ‘Seni, bize gelen delillere ve bizi yaratana asla tercih etmeyiz. Yapacağını yap! Senin hükmün ancak bu dünya hayatında geçerlidir.’” (Ta Ha, 70-72). Sihirbazların bu sözleri, onların gönül dünyasında meydana gelen köklü değişimin açık delili olmuştur. Ayette sihirbazların Firavun’a karşı çıkış cümlelerinin başında “لن” edatı yer almaktadır. Bu edat Arapçada geniş veya şimdiki zamanı bildiren fiilin anlamını gelecek zamana taşımakta ve olumsuzluk anlamını kuvvetlendirmektedir.⁷⁸ Buna göre sihirbazların Firavun’a olan itirazlarını salt o zaman için değil, “seni sadece şimdi değil hiçbir zaman asla bizi yaratana tercih etmeyeceğiz” manasında anlamak gerekir. Böyle anlaşıldığında tercihe şayan değerlerin süreklilik arz eder nitelikte olduğu ve zaman üstü karakter taşıması gerektiği gerçeği açığa çıkar. Ayrıca sihirbazlar, Firavun’u tercih etmeyip âlemlerin Rabbi olan Allah’ı tercih etmelerini, kendilerine gelen gerçeğin apaçık belirtilerine, mucize ve delillere yani sağlam bilgiye dayandırmışlardır.⁷⁹ Doğru tercihin arkasında duran en önemli argümanlardan birinin doğru ve sağlam bilgi olduğunu gösteren bu ayetler, bizlere tercihlerimizi neye dayanarak yapmamız gerektiği konusunda yol göstermektedir. Bu nedenle her dönemde din eğitiminin amacı, doğru bilgilerle muhataplarını

⁷⁷ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, XXI, 70.

⁷⁸ Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi (Nahiv)*, İstanbul, 2008, s. 287.

⁷⁹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, XII, 297.

donatmak, beslemek, bu bilgilere dayanarak onların doğru tercihler yapmasını sağlamaktır. Sihirbazların “tercih” kelimesini kullanmalarından anlaşılmaktadır ki tevhit inancı bir tercih meselesidir. İnsanın tercihini kimden yana kullanacağı konusunda bu ayetler bir bilinç oluşturmaktadır. Tercihle yanılma imanda yanılmaya, tercihte isabet ise gerçek imana götürmektedir. Yüce Allah'ın, sihirbazların bu kıssasını Kur'an-ı Kerim'de konu edinmesinin gayelerinden birisi, bu bilinci canlı tutmak olabilir. Bu sebeple din eğitimcilerinin inanç konusunda -doğru veya yanlış- tercihin oynadığı rolü, doğru tercihin imanı getirdiğini iyi anlatmalarının mecburiyeti ortaya çıkmaktadır.⁸⁰

اثر fiili, Haşr suresinin dokuzuncu ayetinde olumlu bir tercihi gösterir mahiyette terim anlamı olan “başkasını kendisine tercih etme” manasında kullanılmıştır. Yüce Allah, ensarın (Medineli Müslümanlar) fedakârlığını ilgili ayette şöyle yüceltir: “Daha önce Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile muhacirleri kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin kiskançlığından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.” Bu ayette, içinde buldukları dinî, ahlâkî, ekonomik, siyasî vb. nedenlerden dolayı bütün varlıklarını ana yurtları Mekke’de bırakarak Medine’ye göç etmek mecburiyetinde kalan Hz. Peygamber’i (s.av) ve diğer muhacirleri şefkatle kucaklayıp üstün bir sosyal dayanışma örneği sergileyen ve bütün varlıklarını onlarla paylaşmaktan çekinmeyen Medineli ensar övgüyle yâd edilmekte, onların şahsında Müslüman toplumun bazı temel, manevî ve ahlâkî özelliklerine atıfta bulunmaktadır.⁸¹ “يثار” kavramı tefsirlerde, “ahiret mutluluğunu elde etme arzusuyla başkasının iyiliğini ve mutluluğunu kendi zevklerine tercih etmek, başkasının ihtiyaçlarını kendininkinden daha önde tutmak” şeklinde izah edilip cömertliğin en üst derecesi olarak gösterilmektedir.⁸² İsarın ahlâkî bir değer olabilmesi, maddî-manevî bir karşılık beklemeden sırf rızay-ı ilahî için olması ve insan sevgisinden kaynaklanmasına bağlıdır.⁸³ Farklı sosyo-kültürel statülerdeki insanların bu farklılıklarının adeta bir potada erimesinin ve bu insanların böylesine mükemmel bir mana bütünlüğü teşkil etmelerinin en güzel ifadesi olan isar, bir insanın ulaşabileceği ahlâkî olgunluğun zirvesi olarak öne çıkarılan Kur’anî değerlerdendir. Başkaları için özveride bulunma, insanın sahip olduğu bencil olma özelliğinin eğitilmesiyle kazanılan ahlâkî bir erdemdir.⁸⁴

⁸⁰ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, XII, 297.

⁸¹ Durmuş, Zülfiyar, “Sosyal Dayanışmanın Sağlanmasında Kur'an'ın Öngördüğü İdeal Model: İsar”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, III (2003), say. 1, s. 19.

⁸² Kurtubi, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, XVIII, 18; Şevkani, Ali b. Muhammed, *Fethü'l-Kadir*, Beyrut, ts., V, 201.

⁸³ Gazali, Ebu Hamid Muhammed, *İhya-u Ulumi'd- Dîn*, İstanbul, 1989, III, 569-573.

⁸⁴ Batı ahlâk felsefesinde David Hume (1776), John Stuart Mill (1873), Herbert Spencer (1903), William James (ö. 1910) gibi filozoflar, insanın aslî tabiatında bencil duyguların hâkim olduğunu, toplumsal gelişme ilerledikçe bu duyguların karmaşık bir yapı değişikliği süreci sonunda altruist duygulara dö-

İlke olarak insandaki diğerkâmlık duyguları, ben merkezli eğilimlerle bağlantılıdır. İnsanın temelde kendisini sevmesi, başkalarına iyilik yapıp onlar için fedakârlıkta bulunmasının çıkış noktasıdır. Eğitim yoluyla ahlâkî ve estetik duyarlılığı gelişmiş bireyler, başkalarına iyilik ve fedakârlıkta bulunma gibi üst değerleri daha kolay benimseyip içselleştirebilirler.⁸⁵ Bireyi manevî yönden olgunlaştıran bu değerlerin önemi, ayetlerin eğitici yönü ve rehberliğiyle insanlığa sunulmaktadır.

C. Kur'an-ı Kerim'in, Tercihle Bulunma Olgusunu Ele Alan Ayetlerinde Öne Çıkardığı Eğitici Yönler

Buraya kadar önümüze ışık tutan bilgiler Kur'an-ı Kerim'in, "tercihle bulunma" olgusunu hem yüce Allah ile hem de insanların davranışlarıyla alakalı olarak olumlu veya olumsuz tarzda ele aldığını gösterir mahiyettedir. Tercihle bulunmayı konu edinen ayetler, gerek kullanılan üslup gerekse içerik bakımından birçok eğitici yönü bünyesinde barındırır. Makalemizin bu satırlarında bu eğitici yönlere dikkat çekmeye çalışacağız:

1. Model Şahsiyetler Sunarak Eğitmesi

Din eğitimi – öğretimi sürecinde kullanılan metotlardan biri de eğitici kişilerin tutum ve davranışlarıyla eğtilecek kişilere örnek olmaları, eğitimini vermek istedikleri değerlere uygun ideal davranışları onlara model olarak göstermeleridir.⁸⁶ Öğrenmek durumundaki bir kimse için öğrenilecek konunun bir örneğini görmek veya örnek alacağı şahsın özelliklerini tanımak önemlidir. Zira öğrenilecek konu bu sayede kolaylaşacak, problem çözüme kavuşacaktır. İnsanlar, kazandıkları davranış özelliklerini sadece klasik ve edimsel koşullanma yoluyla değil aynı zamanda örnek alma yoluyla da öğrenebilmektedir.⁸⁷ Bu yüzden eğitimciler, örneksiz eğitimin tam olamayacağına dikkat çekmişlerdir.⁸⁸ Özellikle yüce Allah'ın, peygamberleri, bazı aileleri ve bireyleri seçip tercih ettiğini dile getiren ayetler, model şahsiyetler sunmanın Kur'an'daki güzel örnekleridir. Allah'ın (c.c) tercihine mazhar olmuş Hz. Âdem, (Âl-i İmran, 33-34) Hz. Nuh, (Âl-i İmran, 33-34) Hz. İbrahim, (Bakara, 130) Hz. Musa (A'raf, 144) gibi peygamberlerin hangi özelliklerle bu tercihe nail olduklarını ortaya koyan Kur'an-ı Kerim, onları model olarak Allah'ın (c.c) tercihine mazhar olmaya, O'nun seçkin bir

nüştüğünü ileri sürerken, altruizmin en önemli temsilcisi olan Auguste Comte (ö. 1857), tam aksine insanın fitratında altruist duyguların esas olduğunu düşünmüştür. Thomas Hobbes (ö. 1679), Arthur Schopenhauer (ö. 1860), Max Stirner (ö. 1856), Frederic Nietzsche (ö. 1900) gibi filozoflar ise çok daha köklü bir egoizmi ve bireyciliği savunmuşlardır. Bkz. Çağrıcı, Mustafa, "İsar" md, .DİA, XVII, 491.

⁸⁵ Gazali, *İhya*, IV, 299-306.

⁸⁶ Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 77.

⁸⁷ Morgan, Clifford, *Psikolojiye Giriş*, (trc. Hüsnü Arıcı ve arkadaşları), Ankara, 1991, s. 322.

⁸⁸ Bayraklı, Bayraktar, *İslam`da Eğitim*, İstanbul, 1989, s. 159.

kulu olmaya ulaştıracak yolları göstererek eğitici bir tavır sergilemiştir. Yine İbrahim ve İmran ailelerinin ilahî tercihe muhatap olmalarını ele alan ayetler, Allah'ın razı olacağı ideal bir ailenin temel özelliklerini vererek model olmaktadır. (Âl-i İmran, 33-34) Hz. Meryem'in seçkinliğini öne çıkaran Kur'an-ı Kerim, onun şahsında kız çocuklarının eğitimiyle ilgili ipuçları vermekte, (Âl-i İmran, 42) Talut'un Allah (c.c) tarafından hükümdar seçilmesini gündeme getirmekle de yönetici seçiminde uyulması, dikkate alınması gereken bazı özelliklere (örneğin: bilgili olma, bedenen kuvvetli olma) işaret etmektedir. (Bakara, 247) Bütün bu şahısların Allah tarafından özel olarak tercih edildiklerini öne çıkaran ayetler, model sunmaları yönüyle de değerlendirilmelidir.

Eğitimde model alma metodu, günümüz din eğitimi sisteminde de vazgeçilmez bir nitelik arz eder. Yetişkinlerde de etkili olmakla beraber özellikle çocukların dinî eğitiminde bu metot çok elverişlidir. Zira çocuk, tabiatı gereği ilk davranış kalıplarını taklit yoluyla öğrenir. Bir davranışın nasıl yapıldığını göstermek, onu sözle anlatmaktan daima daha etkilidir. Zira görme yoluyla algılanan objelerin kavranması, diğer yollarla kavranmasından daha güçlü ve kalıcı olmaktadır. Modern pedagojide çocuğun, çevresinde idealize ettiği kişileri örnek alıp onları taklit etmesi, bir öğrenme yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Öğrenmeyi dış süreçler açısından inceleyen davranışçı ekolde, çocuğun çevresindeki yetişkinlerin hareketlerine, etrafında olup biten olaylara bakarak yeni bilgiler öğrenmesine sosyal öğrenme veya gözleyerek öğrenme denmektedir. Bandura⁸⁹ tarafından geliştirilen bu kuramda, çocuğun ilgi çekici, saygın modeller karşısında etkilenmesi ve bu etkilenmenin taklit eğilimine dönüşmesi olgusu üzerinde durularak öğrencilerin ilgilerinin öncelikle yeni, farklı ve ideal durumlara ve şahıslara çekilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.⁹⁰ Peygamberler ve ilahî tercihe konu olmuş seçkin bireyler, insanlara her bakımdan örnek olacak kişilerden seçilmiştir. Bu nedenle eğitimciler, özellikle çocukların dinî eğitiminde model davranışlar göstermesi açısından peygamberlerin ve diğer model şahsiyetlerin örnekliğinden ve kıssalarından istifade etmelidir.

2. Caydırıcı (Sakındırıcı), Kınayıcı Bir Üslup Kullanarak Eğitmesi

Bireyleri eğitim öğretim eylemine sevk etmek ve onlara öğrenme motivasyonu sağlamak için eğitimde ödül ve ceza unsurları kullanılır. Bunlar, bireyin tutum ve davranışı ile ilgili hemen ortaya konulan sonuçlar olarak eğitim - öğretim etkinliğinin bir parçası şeklinde uygulanır. İnsanları bir anlayışa veya davranışa yönlendirmek

⁸⁹ Albert Bandura (1925-), Kanada'da Polonya kökenli bir çiftçinin çocuğu olarak dünyaya gelmiş, 1952 yılında Iowa Üniversitesi'nden doktora derecesini almış, bir yıl sonra da Stanford Üniversitesi'ne geçmiştir. "Sosyal Öğrenme Teorisi" olarak bilinen, son zamanlarda "Sosyal Bilişsel Teori" olarak değiştirildiği teorisiyle adını duyurmuştur. Geniş bilgi için bk. Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara, 2005, s. 108-109.

⁹⁰ Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 78.

yahut o davranıştan uzaklaştırmak için caydırma (sakındırma) metodu ve bu metodu işler hale getirecek caydırıcı(sakındırıcı) bir anlatım tarzına Kur'an'da sıkça rastlanır. Bu sayede kişide olumsuz sonuçlardan kaçınma veya olumlu sonuca ulaşma arzusu uyandırılarak eğitim – öğretim faaliyetine karşı güçlü bir ilgi ve motivasyon sağlanmış olur.⁹¹ Kur'an'ın, tercihte bulunma olgusu ile ilgili ayetleri incelendiğinde özellikle dünya hayatını ahirete, doğruluğu hidayete tercih edenlerle ilgili olarak caydırıcı (sakındırıcı) bir dilin kullanıldığı görülür. Dünya hayatını ahirete, doğruluğu hidayete tercih edenler, azaplarının hafif olmaması ve yardımsız bırakılmakla, (Bakara, 86) bağışlanmamakla, (Bakara, 175) elem verici bir azapla, (Âl-i İmran, 177) Allah'ın düşmanı olmakla, (Nisa, 45) haktan uzak bir sapıklık içinde olmakla, (İbrahim, 3) duyu organlarının işlemez hale gelmesiyle, ahirette hüsrana (Nahl, 108-109) ve alçaltıcı azapla (Fussilet, 17) tehdit edilmekte, böyle yanlış bir tercih, kâr getirmeyen bir ticarete benzetilmektedir. (Bakara, 16) Ayrıca dünyayı ahirete tercih eden yakınlarını dost edinmeleri durumunda müminlerin de zalim olacağı uyarısı yapılmaktadır (Tevbe, 23). Muhatapların hem akıl hem de vicdanlarına hitap edip onlardaki endişe ve korku gibi duygulara da yönelen bu ayetlerle yüce Allah, benzeri şekilde hareket ederek dünyayı ahirete tercih edip yanlış tercihe yönelecek olan insanları uarmakta, hallerini değiştirmemeleri durumunda benzeri bir akıbetin onlar için de söz konusu olabileceğinin uyarısını yapmaktadır. Aynı şekilde ayetlerde, yüce Allah'ın kızları oğullara tercih ettiğini savunan müşrik zihniyete karşı kınayıcı bir üslupla şu ifadelere yer verilir: “*Müşriklere sor: Kızlar Rabbinin de erkekler onların mıdır? Yoksa biz, melekleri onların gözü önünde kız olarak mı yarattık? Dikkat ediniz! Kesinlikle onlar yalan uydurup duruyorlar. ‘Allah doğurdu’ diyorlar. Şüphesiz onlar yalancıdırlar. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş? Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin açık bir deliliniz mi var? Doğru sözlülerden iseniz kitabınızı getiriniz.*” (Saffat, 149-157).

Günümüz din eğitimi – öğretimi açısından caydırıcı ve kınayıcı bir üslup kullanılırken eğitimcilerin dikkat etmesi gereken bir husus vardır: Böyle bir üslubun kullanılmasıyla insanların umut, kaygı ve güven duyguları esas alınarak onların güçlü bir şekilde bilgi ve davranışa yönelmeleri sağlanmış olur. Ancak burada insanın şiddetli korku ve umutsuzluk gibi uç duygulara kapılmasına sebep olacak yaklaşımlardan kaçınılması gerekir. Umut ve kaygı kişide öğrenme motivasyonu sağlarken, umutsuzluk ve aşırı kaygı öğrenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir.⁹² Bu husus eğitimcilerce ihmal edilmemeli, böyle üslûba sahip olan ayetlerden faydalanırken dikkat edilmelidir.

3. Rehberlik Yaparak Eğitmesi

Kur'an ayetlerindeki pek çok ifadeye göre insan, istikrarsız, değişken, kararsız, yanlış yönelebilen ve yönlendirilebilen bir yapıya sahiptir. Nefsin tabiatında yer alan

⁹¹ Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 84-85.

⁹² Selçuk, *Ziya, Eğitim Psikolojisi*, Konya, 1992, s. 17.

olumlu-olumsuz dürtü ve eğilimler (Şems, 8) insanın davranışlarını etkilemekte, bazen yüce yaratıcıyla ilişkilerini tehlikeye sokabilmektedir. Bu noktada Kur'an-ı Kerim, böyle bir tehlikenin baş göstermemesi için insanı önceden uyarmakta, olumsuz tercihlerinin önüne geçmek adına ona önceden rehberlik etmektedir. Kur'an'ın bu koruyucu tarzdaki rehberliğini insanın, küfrü imana, dünyayı ahirete tercihinin anlatan ayetlerde de görmek mümkündür. Küfrü imana tercih etmek Kur'an-ı Kerim'e göre insanın yapabileceği en yanlış tercihtir. Bu nedenle yüce Allah, küfür ve imanın ne olduğunu ilahi hitabında ortaya koymuş, imanı sevip inkârdan nefret etmeyi insanın fitratına yerleştirdiğini haber vermiş, (Hucurat, 7) kullarının küfrüne asla razı olmayacağını ilan etmiştir. (Zümer, 7) Bu ön bilgilendirmenin ardından seçenek sunar bir üslûpla rehberliğine devam eden Kur'an-ı Kerim, insanları tercihlerinde serbest bırakmış, kendi özgür iradesiyle yaptığı seçimlerin sonuçlarıyla yine kendisinin yüz yüze geleceğini şu ayetleriyle hatırlatmıştır: “Şüphesiz biz insana doğru yolu gösterdik. İster inanır, ister inkâr eder.” (İnsan, 3); “Doğrusu size Rabbiniz tarafından idrak kabiliyeti verilmiştir. Artık kim hakkı görürse faydası kendine, kim de kör olursa zararı kendinedir.” (En'am, 104); “Kim iyi iş yaparsa kendi yararına, kim de kötülük yaparsa kendi zararındır. Rabbin kullarına hiçbir haksızlık yapmaz.” (Fussilet, 46); Her kim doğru yolu izlemeyi seçerse bunu kendi iyiliği için yapmış olacaktır. Her kim de yoldan saparsa bu kendi aleyhine olacaktır.” (İsra, 15); “De ki: Hak Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin...” (Kehf, 29). Bu ayetler Allah'ın, kullarına doğru yolu gösterdikten sonra onları kendi seçimlerinde özgür bıraktığının en net ifadesidir. Rehberlik faaliyetini bu kadarla bırakmayan Kur'an-ı Kerim, tercihlerinde yanılıp küfrü imana tercih edenlere ve onların karşılaşacakları kötü neticelere ayrıca ve özellikle yer vererek bilgilendirmeye başladığı rehberlik faaliyetini yaşanmış, mesaj yüklü örneklerle daha da zenginleştirmiştir. Bu nedenle Kur'an'ın, küfrü imana tercih eden insanların hallerini ele alan bu ayetlerini onun rehberliği bağlamında da anlayıp yorumlamak gerekir.

Yüce Allah, insanın dünya hayatına olan sevgi ve bağlılığının onun, dünya hayatına razı olmak şeklinde sonuç veren yanlış tercihinin temel nedeni olmasını ortaya koyarken de insanlara rehberlik edici bir yol izler. İnsanda dünya hayatına karşı bir sevginin oluşması neden ileri gelmektedir? Bu soruya verilecek cevap, konunun aydınlanması açısından önemlidir. Dünya hayatının, sahip olduğu birçok enstrümanı ile insan için cazip ve çekici kılındığı⁹³ Kur'an-ı Kerim'de sıkça vurgulanan bir olgudur. Dünyevî olan her şeyin ve dünyevî imkânların hem değersiz hem de geçici olduğu Kur'an terminolojisinde “meta” ve “araz” terimleriyle ifade edilir. (Mesela bkz. Nisa, 94; Enfal, 67; Nur, 33) Kadınlar, oğullar, altın, gümüş, soylu ve salma atlar, sağmal hayvanlar, ekinler⁹⁴ vs. gibi unsurlar, dünyanın çekiciliğini ve cazibesini artıran et-

⁹³ Öztürk, Mustafa, “Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevî Hayatın Anlamı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, y. 7 (2006), say. 16, s. 76.

⁹⁴ Sayılan bu unsurların bir kısmının zaman ve mekâna göre değişebileceği (ö/soylu atlar, sağmal hayvanlar, ekinlerin yerine modern meta'ların ikame edilebileceği), bazılarının ise değişmeyen vasıflar olduğu dile getirilmiştir. (ö/karşı cinse duyulan ilgi (kadın), soyu devam ettirme arzusu (erkek evlat), sermaye

kenler olarak sunulmakta, (Âl-i İmran, 14) dünya hayatının bir oyun, eğlence, süs, soy-sopla övünme, mal ve çocukların çokluğuyla böbürlenmeden ibaret olduğu dile getirilmektedir. (En'am, 32; Ankebut, 64; Hadid, 20) Bu ayetler dikkate alındığında insanın, dünya hayatına karşı bir sevgi, bağlılık beslemesi normal bir durum gibi görünmektedir. İşte Kur'an-ı Kerim, eğitici vasfıyla burada devreye girmekte, dünya hayatına karşılık ahiret hayatının daha hayırlı ve kalıcı olduğunu ifade ederek (En'am, 32; A'la, 17) ikisi arasındaki tercihi daima ahirete yönelik olarak kullanmakta, muhataplarına da tercihlerini bu yönde kullanmaları için yol göstermektedir. Buna göre inkârcıların tutumu olan dünyayı ahiretten daha çok sevip önemseme ve tercih etme, Kur'an'ı Kerim'in temelde şiddetle reddedip eleştirdiği yanlış bir tutum ve tercih olmaktadır. Kur'an-ı Kerim, gerçek müminleri tanıtırken, dünyaya ait unsurların (örneğin: alış-veriş, ticaret...) onları Allah'ı (c.c) anmaktan alıkoymadığını ortaya koymakta, (Nur, 37) mal ve evlatların kendilerini dünyaya bağlamaması hususunda müminleri, (Münafikûn, 9) dünya hayatının kendilerini aldatmaması hususunda ise bütün insanlığı uyarmaktadır. (Fâtır, 5) Kontrol edilemeyen sevgi ve bağlılığın insanı sürükleyebileceği kötü sonuçları ortaya koyması açısından bu ayetler, sevgi eğitimi hususunun da esasını oluşturmaktadır.

Konumuz açısından şu noktaya da açıklık getirmek gerekir: "Kur'an-ı Kerim'de "dünya hayatının ve nimetlerinin inkâr edenler için cazip kılındığı" ifadesi yer almakta, buna karşılık inkârcıların dünya hayatını tercih ettikleri söylenmektedir. Ayette bu durum, "süslemek" fiilinin meçhul kalıbı kullanılarak (زين) ifade edilmiş, bu arzuları süsleyenin Allah (c.c) veya şeytan olduğu şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁹⁵ Buradaki "cazip kılındı" (زين) ibaresini, inkârcıların dünyevi hayatı kendi gözlerinde, gönüllerinde çekici kılmaları şeklinde anlamak daha doğru görünmektedir. "Nitekim Araplar, kendilerinden uzaklaşan kimseye, "این یذهب بك؟" (o, seni nereye götürüyor?) derler. Fakat onlar bu ifadeyle, söz konusu kişinin yanında onu götüren bir başka kişinin bulunmasını kastetmezler. Kur'an'daki, "Onlar (hakikatten) nasıl da döndürülüyorlar?" (Tevbe, 30) ve "Onlar, nasıl da hakikatten çevriliyorlar?" (Mümin, 69) gibi ifadeler de benzer bir anlam örgüsüne sahiptir. Allah (c.c) bu gerçeği, "Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın!" (Münafikûn, 9) ayetiyle de beyan etmiştir. Zira mallar ve çocuklar, Allah'ı (c.c) anmaktan alıkoyma hususunda vesile konumunda buldukları için fiil onlara nispet edilmiştir."⁹⁶ Bu görüş, bize göre de Kur'an-ı Kerim'in geneline uygun bir görüştür. Çünkü ayetlerin genelinden anlaşıldığına göre insan, hür iradesi sebebiyle ilahî teklife muhataptır. "Bu itibarla, yapıp ettiklerini hür iradeyle gerçekleştirmeyen insanın mükellef kılınp hesaba çekilmesi, Allah'ın (c.c) adaletine aykırıdır. Öyleyse dünya hayatını cazip kılma fiilinin gerçek faili, Allah veya başka bir gaybî

sahibi olma (altın-gümüş) Geniş bilgi için bk. Güler, İlhami, "Dünyanın Başına Gelen Derin Sapkınlık: Dünyevileşme", *İslamiyât* (2001), c. IV, say. 3, s. 41-42; *Kur'an Yolu*, Komisyon, Ankara, 2003, I, 371-372.

⁹⁵ Geniş bilgi için bk. Razi, *Mefâtihu'l-ğayb*, VII, 168-170.

⁹⁶ Öztürk, "Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevî Hayatın Anlamı", s. 72.

faktör değil, hakikati inkâr seçeneğini işaretleyen insanın bizatihi kendisidir. İnkârıcı insanın böyle bir tercihte bulunması, yani dünyevî hayatı kendi gözünde cazip kılması, ilk bakışta fitrî bir eğilim gibi görülebilir. Çünkü dünyada yaşamayı istemek, her insanın doğasında mevcuttur. Buna göre dünya hayatının cazip kılınması, selim fıtrata kodlanmış olan yaşama arzusunu değil, insanın iradî, ihtiyarî olarak kendini dünyaya ve dünyevî olana mahkûm kılmasını ifade eder.”⁹⁷

Kur'an-ı Kerim'in, dünya hayatına sevgi besleyip onu ahirete tercih edenleri tenkit edip kınaması, onu bir “oyun ve eğlence” olarak nitelemesi, dünya hayatının bizzat kendisinin değersiz, aşağı, bayağı, yüz çevrilmesi gereken bir şey olduğu şeklinde algılanmış,⁹⁸ dünya kelimesinin kök olarak “alçaklık, bayağılık, değersizlik”⁹⁹ anlamına gelen “denâet” (دناءة) kökünden türediği görüşü üzerinde durulmuştur. Kanaatimizce bu düşünce tarzı, Kur'an-ı Kerim'in genelinde ortaya konulan dünya hayatı tanımına uygun düşmemektedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim, dünya hayatının bizzat kendisini kötüleyip ona olumsuz bakmamakta, yalnızca ahiret karşısında dünyanın tercih edilerek ahiretin ikinci plana atılmasını yermektedir. Bize göre dünya kelimesinin, “bayağılık” anlamına gelen “denâet” (دناءة) kökünden değil, “en yakın, şimdi yaşanan hayat” anlamında “dunuv” (دنو) kökünden gelmesi en doğrusudur.¹⁰⁰ Bu gerçeğin bilinmesi, dünya hayatıyla ahiret arasında davranış açısından kurulacak dengenin daha sağlıklı olmasına yardımcı olacak, Müslüman'ın dünya-ahiret algısının sınırlarını daha da belirginleştirecektir.

“Allah'ın sana verdiğiinden ahiret yurdunu iste ama dünyadan da nasibini unutma! ...” (Kasas, 77); “Onlardan bir kısmı da, ‘Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver! Bizi cehennem azabından koru!’ derler.” (Bakara, 201) ayetleri, Kur'an-ı Kerim'in dünya hayatı ve ahiret arasında kurulmasını öngördüğü dengenin keyfiyetine işaret eder. Hemen belirtmek gerekir ki “burada söz konusu edilen dengeden kasıt, dünya ile ahiret arasında bir kıymet dengesi değildir. Söz konusu denge, aşırı dünyevileşme ve uhrevileşme arasında olma, bir tarafa fazlaca meyletmemedir. Evet, imanla yaşamak kaydıyla dünyadaki biyolojik hayat bir nimettir. Ancak bu durum, dünya hayatı ile ahiret arasında bir kıymet dengesi bulunduğu anlamına gelmez. Çünkü iki hayat tarzı arasında bir dengeden bahsedebilmek için öncelikle bunların, sahip oldukları olanak ve yaşam kalitesi bakımından birbirine denk ya da en azından yakın olması gerekir.”¹⁰¹ Oysa Kur'an-ı Kerim'in

⁹⁷ Öztürk, “Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevî Hayatın Anlamı”, s. 72

⁹⁸ Bu türden bir algı için bk. Gazalî, Ebu Hamid Nasr b. Muhammed, İhya-u *Ulûmi'd- Dîn*, Kahire, 2004, III, 257-28

⁹⁹ İbn. Manzur, *Lisânü'l-arab*, XIV, 272-273.

¹⁰⁰ “Dünya” kelimesinin, Hz. Âdem'in ulvî makamdan aşağıya inmesine (hubût) delalet eden ayetlere atfen aşağıda, arzda yaşanan hayatı ifade ettiği şeklinde bir görüş de mevcuttur. Bk. Okumuş, Mesut, “Kur'an ve Sünnette Dünya ve Âhiret Hayatına Bakış”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 46, say. 1 (2010), s. 120.

¹⁰¹ Öztürk, “Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevî Hayatın Anlamı” s. 76-77.

bildirdiğine göre ahiret, mutlak surette dünyadan çok daha hayırlıdır, (Âl-i İmran, 77) daha kalıcı ve değerlidir. (Nisa, 77; Tevbe, 38; Ra'd, 26, Duha, 4) Dünya uğruna ahiret feda edilmemeli, bu uğurda dünya hayatına razı olunmamalıdır (Tevbe, 38; Yunus, 7). Bütün bu nedenlerden dolayı Allah (c.c), dünya ve ahiret arasında tercih söz konusu olduğunda mutlaka ahiret hayatının tercih edilmesini istemiş, aksi yöndeki tercihleri yanlış olarak değerlendirip bu tercihin sahiplerini sert bir dille tenkit etmiştir. Bu durum, muhataplarına dünya hayatı ile ahiret arasında Kur'an-ı Kerim'in ön gördüğü şekilde bir denge kurmalarını salık edecek olan din eğitimcilerine rehberlik edici niteliktedir.

4. Bazı Değerleri Öne Çıkararak Eğitmesi

İnsan hareketlerini, davranışlarını, ilişkilerini daima bazı saikler, ölçüler ve normlar çerçevesinde yapıp düzenler. İleriye dönük yapabilecekleri de böyle bir çerçevenin rehberliği doğrultusunda gerçekleştirilme eğilimi taşır. Öyleyse insan değer yargılarına sahip bir canlıdır. İnsanın çok farklı tanımları yanında değer yargısı veren, değer üreten bir varlık olduğu da ifade edilir. İnsanın eylemlerinde hep ölçü olarak, koruyucu olarak görülen değerler, güçlerini daha ziyade onlara inanılmış olmasından alır. Haliyle değerler, ilişkilerimizin tanziminde büyük ölçüde belirleyici olup tutumlarımızın ve kabullerimizin arkasındaki gerçek etkenlerden biridir.¹⁰² Bu önemine bağlı olarak değerlerin eğitimi daha da bir özen gerektirmektedir.

Değerler eğitimi çeşitli şekillerde yapılabilir. Ama bütün bu şekiller içerisinde beliren bir yol, usul gerçekten önemlidir. Bu yol ve usul, taklitle, benimsemeye başlayan safhadır. Yetişmekte olan nesil, çocukluk çağından itibaren anne-babalarını taklit ederek yetişir. Bu durum, ilerleyen dönemde milli kahramanları, edipleri, bilim adamlarını, sanatçıları ideal olarak kabullenme şeklinde devam eder. Örnek alma, model olarak kabul etme, sevilen, istenilen, referans olarak başvuru değerlerin benimsenmesinde önemli bir vasıta. Bu amaçla örnek alınacak, model kabul edilecek uygun davranış örneklerinin sunulması, uygun şahıslar üzerinden değerler eğitimi yardımcı olabilecek davranış kalıpları geliştirilmesi önemlidir.¹⁰³ Kur'an-ı Kerim, bu amaca hizmet etmek adına peygamberlerin ve diğer seçkin insanların hayatlarından değerler üzerine inşa edilmiş örnek davranış kalıpları sunmak ile aynı zamanda değerler eğitimi de vermektedir. Tercih olgusunu konu edinen bazı ayetlerde bunun izlerini şu şekilde görmek mümkündür: Firavun' un bütün tehditlerine rağmen Allah'a olan imanlarını haykırmaktan çekinmeyen sihirbazlar "cesaret" ve " gönülden teslimiyet" değerlerinin; (Ta Ha, 72-73) yüce Allah'ın tercihine nail olan Hz. Meryem bütün

¹⁰² Tozlu, Necmettin-Topsakal, Cem, "Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Değerler Eğitimi", *Değerler ve Eğitimi*, (Editörler: Recep Kaymakcan, Seyfi Kenan, Hayati Hökekleli, Z. Şeyma Arslan, Mahmut Zengin), İstanbul, 2007, s. 178-179.

¹⁰³ Tozlu-Topsakal, "Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Değerler Eğitimi", s. 180.

yaşayışıyla “ıffet” ve “takva” değerlerinin; kendileri ihtiyaç içinde oldukları halde muhacirleri tercih eden ensar da “diğererkâmlık”(isar) (Haşr, 9) değerinin birer güzel örneği olarak önümüze sunulmaktadır. Buna ek olarak elçi seçiminde tek yetkinin yüce Allah'ta olduğunu, (Kasas, 68) Allah ve Resul'ünün hükmettiği bir meselede artık diğer müminlerin tercih hakkı olmadığını gündeme getiren ayetlerde de (Ahzab, 36) “ tam teslimiyet” ve “olgun iman” değerlerine vurgu yapılmaktadır. Netice olarak, tercih olgusunu ele alan bazı ayetlerde aynı zamanda birtakım değerlerin eğitiminin de verildiği görülmektedir.

Sonuç

Psikolojide, insanın basit bir davranışı bile birbirinden farklı yaklaşımlarla açıklanmaktadır.¹⁰⁴ Onun, daha karmaşık olan ve hayatına yön veren davranış ve tercihlerini, bunların altında yatan etkenleri, geçirdiği süreçleri inceleyip ortaya koyabilmek zahmetli olmakla birlikte çok önemlidir. Zira insanı tanımının ana prensibinde, gereğinden fazla veya yüzeysel bir bakış çoğu zaman istenilen sonucu vermez. İnsanın davranış ve tercihlerine dair bütünlmesine ve derinlemesine bir yaklaşım sergilemeden iyi insan yetiştirmeyi denemek veya düşünmek yanlış olacaktır. Bu nedenle, “insanı yaratan onu en iyi tanıyan ve tanıyandır.” (Mülk, 14) gerçeğinden hareketle, insanların tercihlerini incelerken, bu tercihlerin arka planını ortaya koyarken ilahi vahyin rehberliğine başvurmak kaçınılmazdır.

Tercihle bulunma olgusu, Kur'an-ı Kerim'de farklı kelime ve kavramlarla anlatılmıştır. Zengin bir anlam çerçevesine sahip bu kavramlar, Allah'ın (c.c) tercihleriyle ilişkili olarak O'nun meleklerden ve insanlardan elçiler seçerek onlar üzerinden bazı değerlere hayat vermesini, peygamberler dışında bazı insanları ve aileleri seçip üstün kılarak bireysel ve aile olarak zirveye çıkabilmenin örneklerini sunmasını, din olarak İslam'ı seçmesini dile getirmek; insanların tercihleriyle ilişkili olarak da küfrü imana tercih, dünyayı ahirete tercih, iyi ve hayırlı olanı tercih, başkasını kendine tercih gibi olumlu-olumsuz tercihleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. İnsanın, yaşantısı boyunca karşılaşacağı problemlere yönelik çözüm önerileri sunan ilahî vahyin, onun tercihleriyle alakalı tavsiye ve uyarılarda bulunmaması düşünülemez. Çünkü ilahî vahyin nihai gayesi, insanın dünya ve ahiret mutluluğudur. İnsanın bu mutluluğu ise kendi davranışlarının sonuçlarına, davranışlarının sonuçları da kendi tercihlerine bağlıdır. Bu noktadan hareketle Kur'an-ı Kerim'in ayetleri incelendiğinde, “tercihte bulunma” olgusunun iki yönüyle de (dünya-ahiret) hayatın merkezinde yer aldığı görülür. Bu önemine binaen ayetlerde, insanın tercihleri ve tercihlerinin sonuçları çok boyutlu olarak ele alınmış, yanlış ve doğru tercihlerin sahipleri olan insanların yaşamlarından örnekler sunularak karşılaşacakları neticeler geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim, yüce

¹⁰⁴ İnsanın davranışlarını anlamlandırmada “Nörobiyolojik Yaklaşım, Davranışsal Yaklaşım, Bilişsel Yaklaşım, Psikoanalitik Yaklaşım ve Fenomenolojik Yaklaşım” gibi yaklaşımlar bulunmaktadır. Geniş bilgi için bk. Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı –Psikolojinin Temel Kavramları-*, İstanbul, 2006, s. 23-33.

Allah'ın tercihlerini de konu edinerek meseleyi daha da zenginleştirmiş, olumlu-olumsuz birçok davranış örneği ve model şahsiyetlerle muhataplarının önüne ışık tutmuştur. Bunu yaparken caydırıcı bir üslup kullanması, rehberlik yaparak ve bazı değerleri öne çıkararak eğitmesi Kur'an-ı Kerim'in tercihte bulunma olgusuyla ilgili eğitici yönlerini oluşturmaktadır. Her dönem için, mutlu olmak adına ilahî vahyin getirdiklerini hayata geçirme mecburiyetinde olan insana düşen, bu anlatımlardan ve eğitici yönlerden gereken çıkarımları yaparak yaşantısını doğru yönde düzenlemek için gerekli tedbir ve dersleri almaktır.

Kaynakça

- Acar, Halil İbrahim, "İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep ile Evliliği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, say. 7.
- Akdoğan, Recep, "Kelâmî Açıdan İmanın Mahiyeti ve Din Özgürlüğünün Muhtevası", *Diyanet İlmî Dergi*, Mart, 2005, say. 1.
- Apak, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, İstanbul, 2012.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 2001.
- Aydın, M. Şevki, "İslam Geleneğinde Öğretmenlik", *EÜİFD*, Kayseri, 2011.
- Bayraklı, Bayraktar, *İslam`da Eğitim*, İstanbul, 1989.
- a.mlf., *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul, 2004.
- Bayraktar, Mehmet Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul, 2007.
- Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara, 2005.
- Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahih*, Beyrut, 2008.
- Canan, İbrahim, *Hz. İbrahim'den Mesajlar*, Işık Yayınları, İstanbul, 2004.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara, 2005.
- Cevheri, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd, *es-Sihah: Tacü'l-luğa ve shahü'l-arabiyye*, Beyrut, 2007.
- Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı –Psikolojinin Temel Kavramları-*, İstanbul, 2006.
- Çağrı, Mustafa, "İsar" md., *DİA*, İstanbul, 2000.
- Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi (Nahiv)*, İstanbul, 2008.
- Durmuş, Zülfikar, "Sosyal Dayanışmanın Sağlanması Kur'an'ın Öngördüğü İdeal Model: İsar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, III (2003).
- Ebu Hayyan el- Endülüsî, *el- Bahru'l- muhit*, Kahire, 1990.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1994.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir*, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul, 2002.
- Farabi, Ebu Nasr Muhammed, *es-Siyasetü'l- medeniyye*, (trc. Mehmet Aydın, Abdülkadir Şener, Rahmi Ayas), İstanbul, 1980.
- Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (trc. Alparslan Açıkgöç), Ankara, 1987.
- Firuzabadi, Muhammed b. Yakup, *el- Kamusu'l- muhit*, Beyrut, 2008.

- Gazali, Ebu Hamid Nasr b. Muhammed, *İhya-u ulûmi'd- dîn*, Kahire, 2004.
- Güler, İlhami, "Dünyanın Başına Gelen Derin Sapkınlık: Dünyevileşme", *İslamiyat* (2001), c. IV, say. 3.
- Gürel, Ramazan, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Hz. İbrahim (a.s)*, İstanbul, 2013.
- Gürkan, Salime Leyla, "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 2005, say. 13.
- Hasan, H. İbrahim, *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, (çev. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüç), İstanbul, 1985.
- İbnü'l Cevzi, Ebu'l- Ferec Cemalettin Abdurrahman, *Zâdü'l- mesir fi 'lmi't-tefsir*, Beyrut, 1978.
- İbn. Haldun, *Mukaddime*, (trc. Süleyman Uludağ) İstanbul, 2004.
- İbn. Manzur, Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l- arab*, Beyrut, 2007.
- İhvânü's-Safâ, *Resâil-u ihvâni's- safâ ve hullâni'l- vefâ*, (nşr. Butrus el-Bustânî), Beyrut, ts.
- İslamoğlu, Mustafa, "Aile: Vahdetin Çekirdeği", *İslami Hayat Dergisi*, yıl. 1, sayı: 6.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı –Kız Çocuklarına Karşı Tutumlar-", *FÜİFD*, 2005, 10/1.
- Kur'an Yolu*, Komisyon, Ankara, 2003.
- Kurt, Ali Osman, "Talut" md, *DİA*, İstanbul, 2010.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. El-Ensârî, *el- Cami' li Ahkâmi'l- Kur'an*, Kahire, 2008.
- Maturidi, Ebu Mansur, *Te'vilatü'l- kur'an*, Kahire, 1991.
- Mevdudi, Ebu'l Ala, *Tefhimü'l- kur'an*, İstanbul, 2000.
- Mevlana, Celaleddin Rumi, *Mesnevi*, (Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul, 2001.
- Morgan, Clifford, *Psikolojiye Giriş*, (trc. Hüsni Arıcı ve arkadaşları), Ankara, 1991.
- Müslim, İbn. Haccac el-Kuşeyri, *el-Camiu's-sahih*, Beyrut, 2008.
- Nisaburi, Nizameddin Hasan b. Muhammed, *Ğaraibü'l- kur'an ve reğâibü'l- furkan*, Halep, 1964.
- Okumuş, Mesut, "Kur'an ve Sünnette Dünya ve Âhîret Hayatına Bakış", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 46, say. 1 (2010).
- Öztürk, Mustafa, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, Ankara, 2012.
- a.mlf., Mustafa, "Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevî Hayatın Anlamı", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, y. 7 (2006), say. 16.
- Rağîb el- İsfehânî, Ebu'l Kasım el- Hüseyin b. Muhammed, *Tafsîlü'n- neş'eteyn, ve tahsilü's-sa'deteyn*, Mısır, (H. 1323).
- Râzi, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrettin, *Mefâtihu'l- ğayb (Tefsir-i Kebir)*, Beyrut, 2006.
- Reed, Evelleyn, *Kadının Evrimi*, (çev. Şemsa Yeğîn), İstanbul, 1995.
- es-Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü't-tefâsîr*, Kâhire, 2008.
- Savard, C, *Çağdaş Pedagojiden Seçmeler*, (trc.Nejat Yüzbaşıoğulları), İstanbul, 1976.
- Selçuk, Ziya, *Eğitim Psikolojisi*, Konya, 1992.

Şevkani, Ali b. Muhammed, *Fethü'l-kadir*, Beyrut, ts.

Tozlu, Necmettin-Topsakal, Cem, “Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Değerler Eğitimi”,
Değerler ve Eğitimi, İstanbul, 2007.

Uludağ, Süleyman, “İstina”md., *DİA*, İstanbul, 1992

Zemahşeri, Carullah b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûnu'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vil*,
Beyrut, 2003, I/35.

Ziya Paşa, *Terkib-i Bend*, (7. Bent, 11. Beyit), İstanbul, 2008.